

Transilvania

An. XLV.

1 Maiu v. 1914.

Nr. 5.

La Chestiunea manualelor în școalele noastre secundare.*

Stăruințele Asociațiunii de a concentra sub scutul ei pe toți profesorii dela gimnaziile, școlile civile și normale și institutele superioare românești din patrie cu gândul, ca deoparte să pornească între dânșii oareșcare schimb de idei și o muncă literară mai întetită, iar de altă parte ca prin împreuna lucrare a acestora să vie într'ajutorul instrucției și a educației tinerimei române, învrednicesc toată luarea aminte și tot sprijinul moral și material din partea înaltelor noastre foruri bisericești.

Păcat, însă, că în urma stării de drept a institutelor noastre diecezane și în special a gimnaziului nostru din Beiuș, profesorii dela acest institut numai în măsură foarte redusă pot să profite de ajutorul și foloasele pe care ni le-ar aduce munca întreprinsă de secția școlară a «Asociațiunii» cu privire la scrierea manualelor de școală.

La gimnaziul nostru instrucția în clasele superioare, V.—VIII. — precum se știe — se face în limba maghiară, afară de studiul religiunii și cela al limbii și literaturii române. În gimnaziul inferior limba de propunere e cea românească, dar și aici istoria și geografia se predau în limba maghiară.

E lucru prea firesc, că precum la celelalte institute așa și la noi în clasele inferioare cu manualele de pân'acum, deși sunt

* Publicăm aceste observări și ale d-lui profesor Dr. C. Pavel din Beiuș, pentruca ele să poată fi cunoscute tuturor profesorilor dela școalele noastre secundare. Ținem însă să rectificăm o greșală a d-lui Pavel: Secția școlară nu vrea să edeă ea manuale, ci numai să deă profesorilor ocazia de a colabora la edarea de manuale mai bune decât cele de azi. Asociațiunea, din nenorocire, nu dispune de o astfel de organizare încât să poată lua în mâinile sale o astfel de chestiune grea și să o ducă la îndeplinire. Ea se mulțumește, deocamdată, cu rolul pe care și l-a fixat în ședința de astăvară a secției școlare (Vezi «Transilvania», 1913, pag. 383 și urm.). Dr. O. Gh.

întocmite amăsurat Planului Regnicolar de învățământ, scrise însă și în mare parte traduse într'o limbă greoaie, întortochiată și nefirească, am întâmpinat și întâmpinăm și astăzi mari greutăți. Drept ce, în măsura în care o pretinde aceasta situația noastră specială, și noi profesorii dela gimnaziul din Beiuș ținem să contribuim la realizarea țintei urmărite de secția școlară a «Asociațiunii».

Decât că apreciind mai deaproape «Chestiunea manualelor în școalele noastre secundare» Sibiu 1913, Raportul secției școlare către ședința plenară a secțiilor științifice-literare din 14 Iulie 1913, precum și Apelul către direcțiunile tuturor institutelor noastre mai înalte de învățământ, din Septemvrie 1913 — sunt necesitat să constat, că secția școlară a «Asociațiunii» a făcut un plan de operație fără ca măcar în parte să fi studiat terenul unde are să opereze.

Punctul de plecare al secției școlare cu privire la unificarea planului de învățământ și, în consecință, cu privire la confecționarea manualelor de școală este greșit și, pe semne, această secție nu cunoaște diferitele raporturi dintre institutele noastre mai înalte și guvern.

Se știe că gimnaziile gr.-cat. adecă cel din Blaj și din Beiuș în lipsa de autonomie, precum și cel din Năsăud, grănițăresc sau fundațional cum este, stau sub conducerea ministerului reg. ung. de culte și instrucțiune publică. Aceasta va să zică, că în aceste gimnazii românești regulamentul și planul de învățământ este una cu acela al institutelor ungurești, care stau sub nemijlocita conducere a ministerului. În clasele superioare V—VIII ale gimnaziului nostru din Beiuș acest plan este impus întocmai ca în institutele statului, excepționând studiul religiunii și al limbii române, al cărei plan de propunere trebuie să se acomodeze planului pentru limba maghiară. (cl. V. retorică, cl. VI. poetică, VII. lit. veche, VIII. lit. modernă dela 1800). În gimnaziul inferior deasemenea e tot acest plan, decât că afară de istorie și geografie este executat în limba românească, așa cum se face aceasta pe de-a'ntregul la gimnaziile din Blaj și Năsăud.

Așadară cu privire la aceste trei gimnazii aici nu poate fi vorba de unificarea planului de învățământ, ci numai de faptul, că planul regnicolar, impus de sus, la aceste trei gimnazii: Blaj-Năsăud-Beiuș inferior să se execute cu ajutorul acelorasi manuale. În cazul acesta s'ar putea ajunge și la vre-o unifor-

mitate în terminologia tehnică. Cu scrierea acestor manuale însă va trebui să așteptăm *noul plan de învățământ regnicolar*, ce acum se pregătește în ministerul de culte și instrucție și despre care deja și ministrul Jankovich a făcut amintire.

Cu totul altul e raportul între gimnaziile din Brașov și Brad, între institutele gr.-or. și guvern, în urma autonomiei bisericești. Aceste gimnazii își pot modifica, unifica și potrive planul de învățământ, fiindcă în aceste școli românești ministrul n'are decât numai drept de control, încolo planul de învățământ, împărțirea materialului, orarul ș. c. l. cad în competența lor. Manualele dela aceste institute — ce-i drept — sunt aprobate de înaltul minister, dar nu din punctul de vedere al planului regnicolar.

Nu-i exchis, însă, ca la scrierea acestor manuale gimnaziile autonome, unde grăesc motive pedagogice, ici-coleă să se acomodeze planului regnicolar și în chipul acesta unele din manualele lor s'ar putea întrebuiți și în celelalte institute. Dar, zic, a stăruii așa a priori pe lângă unificarea unui plan de învățământ, obligător pentru toate gimnaziile românești, este încă prea de vreme și azi e cu neputință.

De aici urmează că nici manualele nu pot fi toate aceleași, la toate gimnaziile noastre românești.

Ba chiar nici la propunerea limbii române nu ne potrivim cu gimnaziul din Brașov, de vreme ce în gimnaziile de sub conducerea ministerului de instrucție, Blaj, Beiuș și Năsăud, în clasa VII. se propune lit. veche românească, iar la gimnaziul din Brașov tot în aceeaș clasă (VII.) se predă teoria poeziei dramatice.

*

Dacă, însă, totuș e vorba să se facă ceva în privința manualelor și încă în felul contemplat de secția școlară a «Asociațiunii», profesorii noștri dela cele două institute diecezane bucuroși se angajează la munca ce li s'ar cere, notând că între manualele de care astăzi avem mai mare trebuință, pe planul dintâi vin:

1. Gramatica limbei române pentru cl. I.—III. gimn.
2. Un legendar românesc pentru cl. I.—II., cu mai multe poezii și cu mai scurte lecturi decât cele din legendarul de V. Onițiu.
3. Istoria literaturii române.

4. O crestomație, poezie și proză românească pentru cl. VII.—VIII. — Dl V. Onițiu, directorul liceului din Brașov amintește, că d-sa a compus deja un fel de manual (litografiat) de istoria literaturii române, dar acesta ar mai trebui completat și revizuit. Tot d-sa voește să mai scoată o crestomație românească. Dela gimnaziul nostru din Beiuș profesorii Dr. Al. Pteancu și Dr. C. Pavel ar putea conlucra la completarea și revizuirea acelei istorii a literaturii române, precum și la compunerea unei crestomații, cu atât mai vârtos că și dânsii deja de mult plănuiesc scoaterea unei Antologii românești pentru cl. VII.—VIII. gimnazială. Profesorul Dr. P. Hetcou deasemenea este aplicat să lucreze cu vre-un alt coleg la o gramatică germană pentru cl. III.—IV. gimn.

5. Istoria bisericească pentru elevii gr.-cat. Acesta este manualul, de care azi avem cea mai urgentă trebuință și asupra căruia țin să atrag îndeosebi luarea aminte a d-lor din subsecția profesorilor de religiune. Noi pân'acum întrebuițăm: Compendiul istoriei universale a bisericii catolice de Dr. V. Szmigelski, Blaj 1897. Cetind acest manual scris pentru tinerimea română gr.-cat. te prinde mirarea și nu-ți poți da seamă; cum un preot român a putut să scrie și cum în Blajul lui Inocențiu Clain s'a putut aprobă un manual ca acesta, care de zeci de ani (ediția I. e din 1886) e o adevărată insultă la adresa bisericii gr.-cat. românești. Această istorie — abstrăgând dela limba imposibilă — nici măcar amintire nu face despre trecutul bisericii române, nimic nu știe despre actul Unirii, un cuvânt n'are asupra luptelor și rolului bisericeii unite cu Roma în viața poporului nostru. Care va să zică, elevii noștri gr.-cat. nesmintit trebuie să știe, că prin veacul al VIII-lea Irlanda se numea «Insula sfinților», elevii noștri trebuie să știe cine a fost sf. Ansgar și când s'au încreștinat Cimberii din Iytlund și Etiopii din Africa; elevii noștri trebuie să cunoască apostolatul lui Adam Schall prin China, dar tot în aceeași vreme despre biserica lor, trecutul, suferințele, munca culturală și bărbații prin care s'a ilustrat această biserică nu le este îngăduit să cetească și să știe ceva, cașicum noi Românii nici până azi n'am fi creștini.

Cu astfel de cunoștințe de istorie bisericească au părăsit elevii noștri de zeci de ani încóace băncile gimnaziului și apoi unde mai pui și alte metehne cu care aveau de furcă până acum.

Drept ce subsecția pentru religiunea gr.-cat. să-și fie de datorie a cerne materialul manualelor de religie pentru tinerimea gr.-cat., depărtând din acestea tot ce servește mai mult la zăpăcirea băieților. (Așa sunt manualele pentru cl. V., VI. și VII.) Iar pentru clasa VIII. să se scrie un manual de istorie bisericească, în care pe lângă cuvenita tratare a istoriei universale a bisericii creștine, să se pună deosebit preț pe cunoașterea bisericii românești. I. În special, pe temeiul nouilor cercetări și rezultate, să se scrie un tratat asupra încreștinării Românilor și asupra organizației bisericii române până la 1537, până la Unio trium nationum. II. Să se evidențieze soarta bisericii române până la Unire, urmările sub reformațiune, nizuințele principilor transilvăneni. III. Într'un capitol separat să se desvălească în adevărata lui lumină istorică actul Unirii și după aceea istoria bisericii unite până în zilele noastre. Intelectualii noștri, crescuți prin cele internate din fundațiile marilor bărbați ai bisericii noastre, idee n'au, că cine a fost Inocențiu Clain, Petru Paul Aaron ș. c. l. Poftească, cine nu crede, să se convingă. Și pricina o poartă nebagarea noastră de seamă, care nici când n'am știut reliefa aceea, cu ce am contribuit la propășirea neamului nostru.

Ba eu aş merge și mai departe și într'o scurtă reprivire aş învedera starea religioasă și a Românilor din Regat, Bucovina, Basarabia, precum pe cea a Aromânilor respirați prin munții și văile din Balcani. In chipul acesta am da elevilor noștri și câteva cunoștințe de istorie națională, despre care în cei opt ani de liceu n'aud nimic. Istoria bisericii române este istoria neamului românesc.

*

Subscrisul voinde să dau o icoană cât se poate de completă a lipsurilor dela institutele noastre diecezane, am tratat chestia manualelor și cu domnii colegi dela școala normală (preparandie). Am făcut-o aceasta deoparte din motivul, fiindcă dlor n'au răspuns la apelul secției școlare din 2 Decembrie 1911 (Chestiunea manualelor, Sibiu, 1913, pag. 3), de altă parte fiindcă indeosebi subsecția profesorilor dela institutele preparandiale a accentuat marea lipsă de manuale bune și potrivite, ce se resimte la aceste institute.

Domnii colegi dela institutul preparandial din Orade au făcut următoarele observații și propuneri:

I. Cu privire la studiul limbei române:

a) Poetica d-lor Dr. I. Rațiu și Al. Ciura ar mai trebui întregită cu câteva modele de poezii;

b) Retorica de Pletosu și Gheție, precum în gimn. așa și pentru școala normală este un manual imposibil;

c) Istoria limbii și a literaturii române de E. Hodoș nu mai corăspunde nici chiar celor mai modeste cerințe.

II. Religiunea. Dl profesor P. Tămăianu excepționează Principiile speciale sau dogmatice ale religiunii creștine de Dr. I. Rațiu și Compendiul de Istorie bisericească de Dr. V. Szmi-gelsky din 1886.

III. Istoria naturală pentru cursul I.—II. (Biologia) trebuiește de urgență. La acest manual lucrează deja dl Cornel Szabó, profesor la institutul din Orade și Nicolae Mihulin la cel din Arad.

IV. Dl prof. Dr. Gh. Miculaș accentuează marea lipsă ce se simte îndeosebi cu privire la studiul Somatologiei pedagogice și zice că scrierea unei Somatologii nu se mai poate amâna. Tot dl prof. Gh. Miculaș relevă lipsa unui manual pentru Organizația școlară, deoarece cel de Dr. Baló, — Dr. Pipoș tratează organizația școlilor de stat și nu cea a școlilor confesionale.

V. Dl profesor P. Tămăianu observă, că Matematica de T. Ciontea și Geometria de P. Cupcea nu mai corăspund. Planul e învechit. Profesorul Petru Tămăianu deja a înaintat ministerului de culte și instrucțiune publică pentru aprobare un manual de Fizică prelucrat, amăsurat noului plan de învățământ în școlile noastre normale.

Corpul didactic dela școala civilă de fete din Beiuș a luat deja angajamentul de conlucrare cu alți colegi la manualele de care au trebuință.

*

În ce privește fondul pentru tipărirea manualelor, corpul profesoral dela Beiuș nu poate oferî nimic din venitele amintite de secția școlară din simplul motiv că nu le are. La gimnaziul nostru examenele de emendare nu se taxează, examenele particulare sunt foarte rari, iar prelegerile publice le ținem gratis. Când se încassează ceva, venitul este al Asociațiunii.

Dacă e, însă, vorba să dau totuș un răspuns pozitiv în privința aceasta și dacă e să se înființeze un fond pentru tipărirea manualelor, eu aș propune, ca în vederea acestui scop, să se taxeze înscrierea elevilor cu suma bagatelă de 25—50 bani. În chipul acesta an de an am putea strânge câte 100—200 cor.

Decât că, dacă e vorba să se simtă pe ce pune «Asociațiunea» mâna, eu unul întreg planul de aranjare al chestiei manualelor așa cum l-a contemplat secția școlară nu-l aflu de potrivit și am ferma convingere, că «Asociațiunea» pe calea aceasta nu va fi în măsură nici pe departe să contribuie la realizarea scopului ce-l urmărește. Zăticneala și pe mai departe își va lua drumul înainte, pentru că nicăiri în lume o societate culturală și literară care se mărginește numai la îndemnuri și sfaturi, acolo unde trebuie și altceva, n'a scos treaba la căpătâiu.

Am arătat că secția școlară nu și-a dat seama de pedecile ce stau în calea unificării planului de învățământ; în urma acestor pedeci și greutăți am arătat, că e cu neputință o platformă comună ce privește scrierea manualelor pentru toate școlile medii românești.

Cu înființarea unui fond pentru tipărirea manualelor deosemena n'am ajunge departe, deoarece în privința aceasta ar trebui mai întâiu să se statornicească oareșcare proporție, amăsurat căreia diferitele institute vor avea să contribuie la acel fond în cotizații mai mici ori mai mari, dupăcum va fi numărul manualelor întrebuițate de dânsese. Cum e, confuzia e gata. Dar abstrăgând dela aceasta, mie îmi pare că vine cam șod vorba aceea: institutele să facă fond pentru tipărirea manualelor, apoi tipărite odată aceste manuale, tot institutele respective, elevii din ai căror fileri s'au tipărit, să le cumpere iar pe bani gata. Care va se zică să le și tipărească, să le și plătească.

Considerând toate acestea, modesta mea observație la campania pornită de secția școlară în chestia manualelor este:

1. Statornicit fiind odată faptul, că aproape toate manualele românești dela școlile medii, normale, și școlile civile de fete azi nu mai corăspund, iar unele lipsesc cu desăvârșire: «Asociațiunea» în vederea acestor lipsuri, trebuie să deschidă o editură de manuale școlare.

2. În scopul acesta să se facă o recunoaștere a raporturilor diferitelor școli românești, cari au plan comun de învățământ și cari nu, — între cele cu plan eterogen, cari ar fi studiile, ce s'ar putea întrebuița întocmai. (Cum sunt studiile de limba și literatura română).

3. Din diferitele grupări de școli, cum ar fi: a) Gimnaziile din Blaj, Beiuș, Năsăud; b) Brașov, Brad, tot astfel s'ar

cercetă și raporturile dintre școlile normale din Sibiiu, Blaj, Orade, Arad, Caransebeș și Gherla; apoi școlile civ. de fete din Sibiiu, Beiuș, Blaj și Arad: «Asociațiunea» la fiecare specialitate ar designa 2—3 profesori care se impun ca atari și, făcând cu dânsii învoială, li-ar încredința confecționarea manualului. Prezentându-i-se din partea acestora manuscrisul secția școlară l-ar revidă cu alți bărbați de școală și, încât manualul respectiv ar fi destinat pentru școli, unde din punct de vedere al moralei și al religiei au cuvântul și Ven. Consistoare, cum sunt școlile din Beiuș, Orade, Blaj, Gherla, manuscrisul s'ar înainta și acestor foruri bisericești și numai după toate acestea s'ar cere aprobarea din partea Înaltului minister.

Ediția ar fi — lucru firesc — a «Asociațiunii». Autorii ar primi un onorar după tocmeală ori un anumit procent. «Asociațiunea» în 2—3 ani și-ar scoate toată cheltuiala, tipărind în chipul acesta cărți bune și reclamate de o lipsă generală.

Din această procedură a «Asociațiunii» ar rezulta o seamă de lucruri bune:

a) Autorii s'ar mântui de neplăcerile și încurcăturile editării. Cine odată la noi scoate o carte, e sigur, că nu mai scoate a doua.

b) S'ar ajunge la uniformitatea manualelor — încât e cu putință — și la unificarea terminologiei științifice.

c) S'ar țineă seamă în cea mai mare măsură de cerințele limbii române.

Apreciez mult bunele intenții ale «Asociațiunii», dar până când o instituție culturală de felul ei într'o chestie atât de însemnată ca instrucția și educația tinerimei române — sau ce rost au cuvintele «Literatura română și cultura poporului român»? — va face numai pe agentul care «să între în legătură cu librăriile, respective cu tipografiile editoare în scopul de a stabili condiții cât se poate de avantajoase și de uniforme în ce privește edarea manualelor» (Raportul secț. școl. 1/14 Iulie 1913 pag. 4) — și nu se face singură stăpână pe toată afacerea aceasta, fie cam în chipul indicat mai sus, fie într'altul și mai bun — eu unul nu cred, că pe urma acestor plănuiri și schimbări de scriitori să ne alegem cu ceva; cel mult vom putea zice cu poetul: «Formele se schimbară, dar răul a rămas».

Beiuș, Ianuarie 1914.

Dr. Constantin Pavel.

Istoria literaturii noastre vechi.

Cursuri populare de Sextil Pușcariu.

CAPITOLUL III.

Epoca de înflorire (1640—1720).

12. PRIVIRE GENERALĂ.

După strălucirea de o clipă a lui Mihai Viteazul, urmă un timp zbuciumat, în care istoria Românilor prezintă înfățișarea tristă a unui șir necurmat de sfâșietoare lupte interne. Stările politice din Ardeal nu erau mai favorabile unei dezvoltări culturale, astfel încât și acolo, după activitatea de douăzeci de ani a harnicilor traducători de scrieri bisericești în limba română, nu mai vedem tipărindu-se, în curs de jumătate de veac, nici o carte. Dar munca traducătorilor ardeleni n'a fost stearpă, ci pilda lor a fost imitată și tălmăcirile pe românește se extind și asupra altor ramuri literare. Astfel văzurăm, în cele dintâi patru decenii ale veacului al XVII-lea, traducându-se și copiindu-se, în cele mai opuse colțuri ale românismului, scrieri cu un conținut variat, care nu mai aveau decât slabe legături cu biserica. Literatura ieși din incinta bisericii, ea fu democratizată, limba română își câștigă drepturile ei naturale, și astfel nu trebuiau decât să se ivească stări politice mai favorabile pentru ca poporul românesc, dotat dela fire cu calități intelectuale strălucite, să desvolte o activitate literară înfloritoare. Condițiile acestea fură date când pe tronurile celor două Principate ajunseră Domni luminați, care se îngrijiră și de starea culturală a popoarelor lor. Șirul lor îl deschide, în Țara-românească, Mateiu Basarab (1632—1654) și în Moldova, Vasile Lupu (1634—1653). Subt ei și subt urmașii lor, cu deosebire subt Domnii munteni Șerban Cantacuzino (1678—1688) și Constantin Brâncoveanu (1688—1714), literatura nu mai e surghiunită în mănăstiri, ci principii români sânt protectorii oficiali ai ei. În același timp, între boierii celor două țări se ivesc tot mai mulți cărturari și unii dintre ei, precum Udriște Năsturel, Stolnicul Cantacuzino, frații Greceanu, Radu Popescu în Muntenia, Grigore

Mediul cultural.

Ureche, Miron Costân, Ion Neculce în Moldova sânt erudiții timpului și cei mai de seamă scriitori. În același timp, în fruntea bisericii române stau arhipăstori luminați, care sprijinesc năzuințele culturale sau apar înșiși ca literați: Varlaam și Dosofteiu în Moldova, Ștefan, Varlaam, Teodosie și mai ales Antim și Damaschin în Țara-românească, Iorest, Simeon Ștefan și episcopul-martir Sava Brancovici în Ardeal.

Tiparul.

Prin sprijinul ce-l acordă domnitorii literaturii, se reintroduce și tiparul, mai întâi în Muntenia, unde o sută de ani nu mai lucrase tipograf, apoi în Ardeal, și în sfârșit, sub Vasile Lupu, se activează întâiul teasc tipografic și în Moldova. Tiparul încă nu ajunge, e adevărat, un mijloc de a răspândi cultura în păturile cele mai largi ale populațiunii, căci el e încă prea scump și lipsesc cu desăvârșire spiritele comerciale, care să știe trage folos material din setea de învățătură a populației. Astfel el păstrează în tot cursul veacului al XVII-lea un caracter oficios, și nici o scriere distractivă sau istorică nu vede în timpul acesta lumina tiparului.

Cărți de legi.

Totuși, întâia oară în acest secol, tiparul iese din serviciul exclusiv al bisericii și vedem tipărindu-se cărți de legi. Începutul îl face *Pravila dela Govora* (1640), tradusă după un nomocanon slav de călugărul Moxa. Ea apare sub protecția lui Mateiu Basarab și cuprinde încă legiuri curat bisericesti, destinată fiind numai pentru preoți. În predoslovie se spune curat că «întru mână de mirean să nu dea, nice la măscărici, să nu fie tocmealele sfinților apostoli și a sfinților părinți batjocurite». După șase ani (1646) apare însă marea lucrare juridică «scoasă din cărți elinești și lătinești» de Iogofătul Eustratie, *Pravilele împărătești* cunoscute și sub numele de *Pravila lui Vasile Lupu*, care alcătuiesc «unul din cele dintâi coduri în Europa în limbă națională» (S. Longinescu).

Decăderea culturii slavone.

În măsură ce limba română se întrebuițează tot mai mult spre scopuri literare, se restrâng cunoștințele de slavonește. Încă pe la sfârșitul veacului al XVI-lea am văzut că se înmulțesc actele scrise românește. Numărul lor crește în secolul al XVII-lea atât de mult, încât cele slavone devin tot mai rare. Cu toatecă limba slavonă se învață mai departe la școlile mă-

năstirești, cunoscătorii acestei limbi sânt tot mai puțini, și Mitropolitul Dosofteiu se plânge de lipsa de știință de carte slavonă de pe vremea sa. Dicționarele slavo-române, al căror număr se înmulțește, sânt și ele o dovadă de necesitatea tot mai mare a lucrărilor ajutătoare pentru înțelegerea cărților slavone, care se mențin încă în biserică. Deși între anii 1680 și 1720 se tipăresc în Muntenia optsprezece scrieri slavo-române, ele aparțin toate literaturii bisericești și singura carte tipărită numai în slavonește e o gramatică a acestei limbi.

Dar chiar și în sânul bisericii se încinge o luptă mocnită împotriva limbei slavone și deși tradiția e încă puternică și conservatismul clerical îi pune piedeci necurmăte, graiul strămoșesc câștigă redută după redută și sfârșește prin a izbândi o victorie definitivă și în lăcașul de închinare. Relațiile literare dintre cele trei provincii locuite de Români devin din ce în ce mai strânse, apar ediții speciale destinate pentru Românii de peste hotare, iar și ucenicii autorilor bisericești trec dintr'o provincie în alta ca să continue opera măiestrilor lor. Astfel se stabilește, prin biserică, o unitate culturală a tuturor Românilor, pe care o exprimă Mitropolitul Teodosie chiar în prefața Liturghiei de la 1680 cu cuvintele: «Între Rumâni ce zisem, cuprindem și pe Moldoveni, că tot dintr'o fântână cură». Românismlul se accentuează de acuma chiar și în titlul cărților. Astfel Cazania lui Varlaam și Pravila lui Vasile Lupu se numesc «Carte românească de învățătură».

Ajungând Mateiu-vodă pe tronul Țării-românești, el urmează tradiția înaintașilor săi din neamul Basarabilor și din topografia sa din Câmpulung și, mai în urmă, din Govora, voește să trimeată cărți bisericești «Bulgarilor, Sârbilor, Ugrovlahilor, Moldovenilor și alții», care aveau aceeași lege și «aceiași vestit dialect slovenesc ca limbă». Dar vremile trecute nu mai puteau fi înviate. Centrul ortodoxismului în haină slavonă începuse de-acum să se mute spre est, în Rusia, din ce în ce mai puternică. Dar dacă nu ne-a mai fost dat ca să fim purtătorii culturii slavone, soarta a voit ca din sânul Românilor să se nască cel mai mare apostol cultural al împărăției moscovite. Cel ce aveă să devină la vârsta de treizeci și șapte de ani vestitul mitropolit al Chievlui, acel erudit ca nimeni altul în

Literatura religioasă.

Străduințele lui Mateiu Basarab. Petru Movilă.

întreg sud-estul european, cel ce a înființat vestitele școli ru-sești și a răspândit în întreg răsăritul creștin cărți bisericești, eră un fiu de Domn moldovean. Petru Movilă (născ. în 1596), zguduit în suflet de sângeroasele lupte ce se dădeau între membrii familiei sale pentru tronul Moldovii, schimbă hlamida de purpur ce i-o ținea în perspectivă ambițioasă sa maică cu haina modestă de monah. Învățatul rus Wenelin zice despre el: «E întrebarea, care dintre cei doi bărbați cu numele Petru este reformatorul îndrăsneț al imperiului rusesc și căruia prin urmare i se cuvine titlul istoric de «mare», Petru I, împăratul Rusiei, sau Petru Movilă?» Dela el primii Mateiu Basarab buchile pentru tipografia sa, dar tot el, prin concurența sa puternică, a fost cauza că tipografia Domnului muntean nu putea emula cu cea din Chiev. Astfel, în curând, alătura de cărțile slavone, încep să apară cărțile românești. E adevărat că tipărițiile pentru slujba bisericească (Liturghierul, Molitvelnicul, etc.) urmează să fie slavonești (în număr de nouăsprezece), dar pe lângă Pravilă, încep să se introducă timid și scrieri bisericești pentru folosința preotului, tipărite românește. Începutul se face cu Cazaniile, iar pe la sfârșitul domniei lui Mateiu Basarab (1650—1652), apar trei cărți româno-slave (Înmormântarea preoților, Botezarea și Miruirea, și Sfințirea bisericilor), în care tipicul e arătat românește.

Mateiu-vodă nu și-a restrâns însă părinteasca sa privighere asupra țării sale, ci s'a îngrijit și de hrana sufletească a Românilor ardeleni, de care-l legă tradiția de protector, întemeiată în mod atât de strălucit de un înaintaș al său. Chiar din cea dintâi carte românească ieșită de sub teascurile govorene, el făcù o ediție anume pentru Transilvania, apoi trimise la Alba-Iulia buchile cu care avea să se înceapă acolo noua serie de tipăriții, iar «smeritul» («taha») Silvestru, tipograful său, trecù munții ca să se pună în serviciul episcopului român din Ardeal. Ce mulțumită mai frumoasă îi puteau aduce primitorii, decât următoarele cuvinte prin care pentru întâia oară se exprimă la noi în mod hotărît nu numai trebuința unei limbi literare românești, ci și ideea unității noastre etnice? «Aceasta încă vă rugăm să luați aminte că Rumânii nu grăesc în toate țările într'un chip, încă neci într'o țară toți într'un chip; pentr'aceia cu nevoie poate să scrie cineva să înțeleagă toți, grăind un lucru unii într'un chip, alții într'alt chip: au veșmânt, au vase, au altele multe nu

Noul Te-stament de Bălgrad.

le numesc într'un chip. Bine știm că cuvintele trebuie să fie ca banii, că banii aceia sânt buni carii împlă în toate țările, așa și cuvintele, acelea sânt bune, carele le înțeleg toți. Noi drept aceea ne-am silit, den cât am putut, să izvodim așa cum să înțelegă toți; iară, să nu vor înțeleage toți, nu-i de vina noastră, ce-i de vina celuia ce-au răsfirat Rumânii printr'alte țări, de și-au mestecat cuvintele, de nu grăesc toți într'un chip». Cuvintele acestea se găesc în predoslovia, iscălită de Mitropolitul Simion Ștefan, a *Noului Testament* tipărit la Bălgrad (Alba-Iulia) în anul 1648. Traducerea se întemeiază și ea pe «întorsura de demult», pe care o îndreptează însă nu numai în privința limbei, ci și cu privire la text, care se colaționează, precum ni se asigură, cu textele slavone, latine și grecești, tot astfel precum *Psaltirea*, apărută cu trei ani mai târziu, se spune că eră tradusă de-adreptul din limba jidovească. Deși asemenea afirmațiuni trebuie primite cu oarecare rezervă, nu e mai puțin adevărat că «Noul Testament» e rodul unor serioase năzuințe de a răspândi cultura printre Românii ardeleni din partea unor bărbați luminați, precum eră superintendentul Calvinilor Ștefan Geley sau Gheorghe Rákoczy, care «cu mult chelciug» trimitea tineri «în țări străine, să învețe cu de-adinsul cuvântul lui Dumnezeu din scriptura jidovească». Astfel, cartea aceasta e cea mai de valoare traducere biblică ce o avem noi, deopotrivă izbutită prin claritatea stilului, ca și prin frumsețea limbii. Ardealul a fost provincia românească în care limba strămoșească a pătruns mai de vreme în biserică. Aici știința de carte slavonă eră mai puțin răspândită, aici s'a răspândit mai întâi cuvântul lui Dumnezeu în limba națională, și la lățirea lui contribuie în mare măsură mai târziu un Moldovean, dascălul Vasile Sturzea, ca harnic traducător al cărților de slujbă bisericească. Multe manuscrise (Ceasloave, Octoihuri, etc.) din vremea aceasta dovedesc că preoții de la sate nu mai puteau întrebuința cărțile slavone și deci eră iluzorică porunca pe care în anul 1698 o dădă patriarhul Ierusalimului Dionisie episcopului Atanasie, când îl sfinți la București, ca să se nevoiască ca slujba bisericii «să se citească pe slavonească sau elinească, iar nu românească».

Gelos de înflorirea culturală de la curtea rivalului său din Tara-românească, Vasile Lupu întemeiază la Iași vestita școală de la Trei Ierarhi, cu o tipografie, în care apar, pe lângă «Pra-

Mitropolit.
Moldovei
Varlaam.

vilă», cele *Șapte taine* (1644), în traducerea logofătului Eustratie. În străduințele sale, Domnul moldovean e ajutat de Mitropolitul Varlaam, cunoscut mai ales pentru *Răspunsul* (1645) ce-l dădă *Catehismului calvinesc* din anul 1642, după ce mai întâi se ținuse în Iași un sinod ecumenic, la care participară și ierarhi ruși și greci din țările vecine. Opera de căpetenie a lui Varlaam e însă *Cazania* «adunată din toți tâlcovnicii Evangheliei, dascăli bisericei noastre», tipărită la Iași, în anul 1643, sub titlul *Carte românească de învățătură*. În opoziție cu *Cazania* lui Coresi, tâlcuirile textului evanghelic nu se pierd în subtilități teologice, ci ascultătorilor li se dau predici în care sânt povestite viețile sfinților. Astfel importanța literară a acestei scrieri e deosebită, iar limba lui Varlaam, fiu de țăran din regiunile Putnei, este viguroasă, deși are un colorit dialectal pronunțat. Activitatea lui Varlaam fu continuată de urmașul acestuia, Dosofteiu, a cărui operă e atât de importantă încât vom reveni asupra ei.

Biblia dela
București.
Episcopul
Damaschin.

Subt Șerban Cantacuzino limba română pătrunde tot mai adânc în biserică. Subt privigherea Mitropolitului Teodosie se publică cu cheltuiala Domnului și se împart în toată țara, în dar, *Liturghia* (1680), *Evanghelia* (1682) și *Apostolul* (1682). La 1688 apare apoi într'o splendidă ediție, la București, *Biblia* întreagă, tradusă cu multă osteneală din grecește de boierii din jurul Domnului, dându-se astfel pentru întâia oară neamului românesc întreaga Scriptură sfântă în graiul strămoșesc. Cu toate acestea, subt domnia lui Șerban-vodă și în tot cursul lungii Domnii a lui Brâncoveanu, căruia îi plăcea să treacă de protectorul ortodoxismului, vechea tradiție a limbei slavone se mențină încă în biserică. Însuși Mitropolitul Teodosie apare ca păstrător al acestei tradiții, declarând în introducerea *Liturghiei* din 1680, că dă românește numai tipicul, pentru ca preoții necunoscători de slavonie sau de grecește, să poată și slujba, «iară liturghia toată a o prepune pre limba noastră și a o mută, nice am vrut, nice am cutezat». De asemenea Antim Ivireanul, care a contribuit atât de mult la promovarea literaturii bisericești, nu are nici o publicație curat românească de ritual. Cel care prin activitatea sa neobosită a făcut pasul din urmă pentru izbânda desăvârșită a limbii românești în biserică, traducând, pe lângă multe alte scrieri bisericești, și toate cărțile de ritual

(Molitelnicul, Ceaslovul, Octoihuł, Triodul, etc.) a fost urmașul lui Antim în scaunul episcopesc din Râmnic (1708), Damaschin († 1725), care mai înainte purtă modestul titlu de «dascăl».

Activitatea traducătorilor nu se restrânse însă asupra scrierilor religioase, ci ea se îndreptă tot mai cu dinadinsul asupra literaturii profane, care formă lectura de predilecție a publicului mare.

Literatura profană.

Istoria lui *Varlaam și Ioasaf* e azi o carte populară, pe care țaranii noștri o citesc cu aceeași plăcere ca pe Epistolia Maicii Domnului sau Minunile Sfântului Sisoe. Prin secolul al XVII-lea însă gustul literar al claselor suprapuse nu eră prea rafinat și astfel vedem că însuși învățatul cumnat al lui Mateiu Basarab, Udriște Năsturel, e cel ce tălmăcește din slavonește în limba țării sale această istorioară naivă, în care e preamărit creștinismul.

Varlaam și Ioasaf.

Cu încetarea culturii slavone începe să se simtă tot mai viu nevoia de a tălmăci pentru păturile largi ale populației și acèle cărți pe care cu o sută și mai bine de ani înainte le scriseseră Români în limba literară a timpului, în cea slavonă, sau pe care streinii le scriau despre Români. Astfel la a. 1654 s'au tradus într'o frumoasă limbă românească *Învățăturile lui Neagoe Basarab*. Mai veche cu un an este traducerea din slavonește a *Vieții lui Nifon* de Gavril, protul mănăstirei dela Atos. Această scriere hagiografică e de cea mai mare importanță istorică, căci descriind viața plină de fapte mărețe ale patriarhului de Constantinopol Nifon, care a petrecut câțva timp la curtea lui Radu cel Mare, și ale cărui moaște au fost aduse în țară și așezate la mănăstirea Dealu de celalalt mare Basarab, de Neagoe, cuprinde o mulțime de date istorice despre Basarab de cea mai mare însemnătate.

Învățăturile lui Neagoe și Viața lui Nifon.

Tot pe timpul acesta se află un traducător și pentru corpul cronicelor moldovene, scrise în limba slavonă și deci acum neînțelese de cei mai mulți. Deși o astfel de traducere nu ni s'a păstrat, existența lui e mai presus de orice îndoială, prin mărturisirea întâilor cronicari naționali, care vorbesc mereu de un *Letopiseț moldovenesc*. Acesta eră traducerea în românește a corpului de cronici slavone, într'o redacție mai completă decât a lui Azarie, ajungând până la Domnia lui Petru Șchiopul.

Letopisețul moldovenesc.

**Cronica lui
Brancovici.**

Și istoria altor țări stârnește interesul unora dintre traducătorii acestui timp. Astfel cunoaștem trei manuscrise ale unei traduceri făcute în a doua jumătate a veacului al XVII-lea, pe cât se pare, de Gheorghe Brancovici, fratele episcopului ardelean și cuprinzând *Cronica Sloveanilor, Iliricului, Misiei cei din sus și cei din jos*.

**Versuri de-
spre Ioasaf
stâlpnicul.**

Nu lipsesc nici încercările versificate. Astfel, din anul 1699 avem o traducere în versuri a cântării prin care *Ioasaf stâlpnicul* își ia rămas bun de plăcerile lumești și se încrede scutului sigur al pustietății din codru. Scriitorul acestor stihuri e un Dosofteiu din Hurez.

Nu vom mai cită alte scrieri, căci cele înșirate ne permit să ne formăm o idee despre ceea ce formă pe timpul acesta lectura de predilecție a publicului. De altminteri, cât timp materialul bogat de manuscrise din biblioteca Academiei Române și din colecțiile câtorva particulari nu va fi studiat, cu greu ne-am putea face o idee lămurită asupra întregii literaturi profane din această epocă. Sigur e că multe din copiile din a doua jumătate a veacului al XVIII-lea, și chiar de mai târziu, sânt făcute după traduceri mai vechi. Ceea ce merită însă a fi relevat e faptul că, începând cu anul 1700, când Antim tipărește la Snagov *Floarea Darurilor*, literatura distractivă cucerește și tiparul, rezervat până atunci numai cărților patronate de biserică sau de curte. Astfel se întâmplă că la anul 1714 văzû lumina tiparului chiar și *Alexandria*, această carte «plină de basme și scornituri», precum o numește Miron Costân.

**Influența
grecească.**

De pe la mijlocul secolului al XVII-lea scrierile distractive nu mai sânt traduse exclusiv din limba slavonă, ci tot mai des întâlnim tălmăcirile din limba «proastă grecească» (neo-greacă). De asemena logofătul Eustratie spune că a «scos» pravilele «din limba cea mai subțire și mai ascuțită», și tot din grecește e tradusă și Biblia de la 1688.

Grecii se întâlnesc de vreme în Țările române. Întemeindu-se (la anul 1359) mitropolia Ugro-Vlahiei, domnitorul Alexandru cere patriarhului din Constantinopole să-i trimeată un arhieru. Cel dintâi arhipăstor al acestei mitropolii e un Grec (Iacint Critopol) și tot Greci au fost cei doi urmași ai săi. Și mai târziu vedem pe Domnii munteni invitând la curtea

lor fețe bisericești din răsărit, unde întâlnim Greci învățați ca pe Nifon și ca pe Gavril, biograful său. Dar Grecii au venit mai ales după cucerirea Constantinopolei de Turci, adesea nechemați. Un panflet bizantin («Coborîrea lui Macarie în Iad», din anul 1415) ne spune că emigranții greci, trecând Dunărea, își agonisau averi frumoase în slujba Domnilor munteni. Încă în secolul al XVI-lea îi vedem câștigând tot mai mult teren și puterea lor crește în măsură ce ei se întăresc și în Constantinopolea plină de intrigi și prosperă pentru ele. De timpuriu ei încep a avea o influență mare asupra Domnilor români. Mihnea, fiul unei Grecoace, eră mai mult Grec decât Român. Subt Radu Mihnea, fiul acestuia, vedem la curtea Domnului român pe învățatul Grec Mateiu al Mirelor și pe Ieroteu, mitropolitul de Monembasia, și-l vedem pe Chiril Lucaris trecând prin Țările-române, Pe vremea aceasta încep să se închine mănăstirile către Athos, mai ales subt Radu-vodă Grecitul. Când ajunseră Mateiu Basarab și Vasile Lupu pe tronurile române, ei erau considerați de Greci ca protectorii grecismului, mai ales cel din urmă, care în casa sa vorbea grecește și care dădă poruncă ca în toate mănăstirile mai mari să se primească călugări greci, ca să învețe pe fiii boierilor literatură și știință greacă. Școala de la Sf. Sava din București și mai ales Academia întemeiată de Vasile Lupu la Trei Ierarhi sânt numite de istoricii literari ai Grecilor «vetre de lumină» și aici întâlnim ca profesori pe învățații greci Paisie Ligarides, pe Nicolae Kerameus și pe Ieremie Cacavela. Subt Duca-vodă se ridică cea dintâi tipografie pentru cărțile grecești în orient, și instalarea ei fu supraveghiată de însuși patriarhul Ierusalimului Dosofteiu «pe care-l putem privi ca pe cel dintâi statornicitor al renașterii grecești în principate» (Iorga). Subt Const. Cantemir, care nu eră un om învățat, în biserica curții, când Domnul eră de față, se cântă dintr'ο strană românește și din alta grecește, iar el ia de învățator pentru beizadeua Dimitrie pe vestitul Cacavela. Grecii prosperară și în Muntenia subt Șerban Cantacuzino, care se consideră înrudit cu împărații bizantini, și subt urmașul acestuia, subt bogatul Const. Brâncoveanu, care făcū o tipografie pentru toate limbile orientale și era darnic către învățații timpului. Între anii 1680 și 1720, față de cele treizeci și cinci de cărți românești ieșite de subt teascurile muntene, avem treizeci și opt de cărți gre-

cești, una greco-română și două greco-arabe. La noi lucrează un Hrisant și un Dosofteiu Notară, răspândind cultura timpului, care acuma în orient eră cea grecească.

A treia in-
fluență
apuseană.

Cu toate acestea, veacul al XVII-lea nu e cu totul închis nici influențelor apusene. Mai ales pentru Românii din Ardeal și din Ungaria, care începeau, deși în număr mic deocamdată, să treacă prin școlile humaniste ale Sașilor și Ungurilor. Un bănațean al cărui nume nu ni s'a păstrat, a întocmit pe la mijlocul sec. al XVII-lea chiar un *Dicționar român-latin*, iar la a. 1674, vedem pe un Haliciu, Român din Caransebeș, trimițând din Basel, unde studiă, o poezie în hexametrii latini și români, prietenului său Franciscus Pápai. În școlile latine ale Ardealului au primit instrucție și câțiva din copiii pretendenților de tron și ai boierilor refugiați peste munți dinaintea persecutorilor lor. Unii dintre boierii țării, precum Udriște Năsturel, se ocupă cu traduceri din latinește în slavonește, iar unii dintre fiii de boieri mari, precum Stolnicul Cantacuzino de mai târziu, studiază chiar la școlile înalte din Italia. La Academia din Iași întâlnim ca profesor de latinește pe Pavel Kozenski, care fusese profesor la Universitatea din Cracovia. În Țările române se înmulțește și numărul streinilor care se adăpostesc pe la curțile Domnilor; dintre aceștia unii erau secretari de curte pentru corespondența cu streinătatea și pentru misiuni diplomatice. Vreunul dintre acești streini va fi compus, poate din însărcinarea Domnului doritor să-i preamărească faptele într'o limbă care putea fi cetită în streinătate, poate numai din interes științific, acel *Letopiseț latinesc*, despre care vorbesc atât de des întâi cronicari moldoveni și care nu s'a restrâns la traducerea vechilor cronici slavone, ci le-a augmentat cu amănunte scoase mai ales din izvoare polone.

Spătarul
Milescu.

Una dintre cele mai interesante și caracteristice figuri ale veacului, pe care însă n'o putem menționa, decât în treacăt în acest capitol de considerații generale asupra culturii timpului, este spătarul Nicolae Milescu, supranumit «Cârnul». Ca și Petru Movilă, ca și Antioh Cantemir mai târziu, acest Român luminat n'are o însemnătate directă pentru literatura noastră, oricât de mare i-ar fi rostul în istoria culturii rusești. Originar din părțile Vasluiului, a ocupat întâiu funcția unui trei-spătar,

deci nu tocmai o funcție înaltă, deși «eră prea învățat și cărturariu și știă multe limbi: elinește, slavonește, grecește și turcește» (Neculce) și se bucură de protecția lui Ștefăniță, fiul lui Vasile Lupu, care «giucă chiar cărți cu dñsul». Dar Milescu nu i-a fost recunoscător și s'a amestecat într'o conjurație, care fiind descoperită, de pedeapsă i s'a tăiat nasul. Nenorocitul o luă în lume și în curând «Nicolaus Spatarius, baro ac olim generalis Walachiae» e în Stockholm, unde scrie cărți lămuritoare ale ortodoxismului. La 1668 murind protectorul său Gheorghe Ștefan, care într'o vreme îl trimisese într'o misiune la Ludovic al XIV-lea, Milescu rămâne singur și negăsind un rost vieții sale în apusul bogat în oameni luminați, el se îndreaptă spre Rusia, unde bărbați atât de potriviți pentru diplomație și cu atâtea cunoștințe erau foarte rari. Aici îl vedem îndeplinind misiuni importante și scriind fel de fel de cărți. Mai interesant e însă că el, un Român, a fost cel dintâiu explorator și descriitor mai însemnat al Chinei, unde fusese trimis în primăvara anului 1675 într'o solie. Descrierea lui a făcut-o în rusește și apoi a tradus-o și grecește. Tot el a fost cel ce a descoperit rămășițele satelor gotice din Rusia. A murit la începutul veacului al XVIII-lea, departe de țara sa și de aspirațiile ei.

Cea mai puternică influență apuseană ne-a venit din Polonia, unde pe vremurile acestea pătrunsese, ca o toamnă târzie, renașterea din Italia. Mulți din boierii moldoveni petreceau ani întregi în țara învecinată, fie că se simțeau mai bine în mediul cultural al orașelor polone, fie că erau nevoiți să băjenească din țara lor. Contactul acesta eră atât de viu, încât boierii obișnuiau să-și trimeată fiii la învățătură în școlile Poloniei, de unde se întorceau cu o cultură superioară. Acești tineri au fost cei ce au adus vechea noastră literatură la cea mai mare înflorire.

Căci înflorirea literaturii noastre vechi nu se datorește numai harnicilor traducători de scrieri bisericești și profane, ci mai ales scrierilor originale, în care se descriă trecutul românesc, cronicilor, scrise de-acuma în limba strămoșească și având de autori pe cei mai învățați și mai talentați scriitori ai timpului.

Școlile
polone.

Istoriografia
națională.

**În Mol-
dova. Lo-
gofătul Eu-
stratie.**

Patria istoriografiei naționale este Moldova. Aici se scrisese cel dintâi corp de cronici, pe când limba literară eră cea slavonă, și tot aici au lucrat cei mai mari cronicari ai noștri. Pe lângă «letopisețul latinesc», despre care am vorbit, circulă de timpuriu și un «letopiseț moldovenesc», care, după cum văzuserăm, eră o traducere a corpului de cronici scris în limba slavonă. Acest letopiseț a fost continuat, pentru timpul de la Petru Șchiopul până pe la mijlocul veacului al XVII-lea, de un cronicar român. Sânt indicii serioase ca să credem cu dl C. Giurescu, că acest cronicar este Eustratie logofătul, despre care știm că a mai scris sau tradus și alte cărți. Din nenorocire, letopisețul acesta, care poate fi considerat ca cea dintâi cronică originală scrisă în limba românească, nu ni s'a păstrat. Din mențiunile lui Simeon Dascălul putem însă deduce că el se restrângea la enumerarea unor evenimente istorice, povestite pe scurt, fără amănunte și fără idei personale.

Astfel, cel ce de mai bine de două veacuri și jumătate trece de începătorul istoriografiei naționale, vornicul Grigorie Ureche, deși nu mai poate fi numit cel dintâi cronicar moldovean, este totuși cel ce a deschis șirul marilor povestitori ai trecutului românesc. La el întâlnim mai întâi acèle calități, care ni-i face pe cronicarii moldoveni atât de apropiați și opera lor atât de prețioasă din punct de vedere literar. Despre el, precum și despre urmașii lui, Miron și Nicolae Costân și Ion Neculce vom vorbi pe larg mai târziu.

**Simeon
dascălul.**

Cronica lui Ureche nu ni s'a păstrat decât în compilația lui Simeon dascălul. Și aceasta ni s'a transmis numai în copii târzii și defectuoase, așa că azi e foarte greu a deosebi ce aparține lui Ureche și ce compilatorului său. Se pare însă că Simeon dascălul, care cunoșteă toate izvoarele lui Ureche și pe lângă ele și câteva izvoare nouă, precum letopisețul moldovenesc în redacția lui Eustratie, apoi un letopiseț unguresc și câteva cronici polone nouă, a controlat și a rectificat toată partea scrisă de Ureche, adăogând amănunte nouă și continuând letopisețul acestuia până după domnia lui Vasile Lupu. Despre acest Simeon dascălul nu știm nimica și soarta a voit ca până în timpul din urmă, când dl C. Giurescu i-a recăștigat locul ce i se cuvine în istoria literaturii noastre, numele lui să se perpetueze într-o lumină greșită. În străduința sa anume de a nu lăsa neutilizat

nici unul din izvoarele sale istorice și de a-și îmbogăți letopisețul cu toate știrile și datele ce-i stăteau la dispoziție, el a introdus, dintr'un letopiseț ungiuresc, faimoasa tradiție a originii Românilor de la tâlharii din temnițele Romei, aduși de Traian pe vremea craiului ungiuresc Laslău. Urmașii săi, crezând că la acest adaos se reduce întreaga activitate a obscurului dascăl și că tot restul cronicii e opera boierului cu bun nume Ureche, s'au năpustit asupra lui. Miron Costân, printr'o polemică vehementă, l-a discreditat mai ales în fața posterității. Faptul că Simeon utilizează și un izvor ungiuresc — el cearcă să derive din ungiurește și numirile orașului Suceava și a Siretului — face probabilă părerea dlui Iorga, că ar fi fost originar din Maramurăș, despre ale cărui referințe locale pare a fi fost bine informat. La tot cazul, modestul dascăl Simeon, care-și scria între anii 1654—1660 letopisețul său, era un bărbat învățat, cu cunoștințe de limbi și cu o conștiințiozitate care-i face cinste.

Miron Costân n'apucă să ducă firul povestirii sale istorice mai departe de anul 1661, și se pare că în urma lui n'au rămas nici acèle însemnări asupra evenimentelor contemporane, despre care se credeă până în timpul din urmă că serviseră de material istoric cronicarilor următori. Evenimentele dintre anii 1661 și 1709, când șirul povestirii îl reia fiul său Nicolae, au fost însă însemnate de alți cronicari mărunți. Câteva din aceste «izvoade» se pot reconstrui azi; despre una din ele știm că avea de autor pe logofătul al treilea Vasile Demian, despre alta aflăm că a fost scrisă din însărcinarea boierului influent Tudose Dubău, alte două aveau de autori pe doi boieri din nemijlocita apropiere a hatmanului Alexandru Buhuș și a Domnului Mihaiu Racoviță. «Decât toată distanța care desparte pe Miron Costân, personalitatea culturală cea mai de seamă a timpului ...de micii săi continuatori, se reflectează întregă și în operele lor. Nici o asemănare aproape între cronică bogată, care expune faptele pe larg și caută neconținut să adâncească legăturile dintre ele, a celui dintâi, și narațiunea sumară, mărginită adesea numai la înregistrarea schimbărilor de Domni și a câtorva evenimente mai însemnate, a celorlalți» (C. Giurescu).

Cu Nicolae Costân intrăm într'o nouă fază a istoriografiei moldovene. Pe lângă rolul de cronicar al țării sale, el e și cronicar oficial al Domnului său. Murind însă Nicolae Costân și

Izvoadele
boierești.

Axentie
Uricariul.

«nelăsând coconi», Nicolae Mavrocordat căută alt istoriograf, ca să alcătuiască un corp de cronici moldovene. Acesta întrebuințează pentru răstimpul de la 1661 până la 1709 «izvoadele» amintite, iar pentru anii 1709—1711 copiază cronică lui Nicolae Costân. Acest corp de cronici îl copiază apoi (în anul 1715) Axintie Uricariul, făcând unele interpolări și continuându-l, după însemnările lui N. Costin, după acte oficiale, pe care le și citează une-ori, și după amintiri personale, până la sfârșitul domniei a doua (1711—1716) a lui N. Mavrocordat în Moldova. Despre acest Axintie nu știm altceva decât că era un scriitor de urice al Domnului moldovean (numele său îl întâlnim în documente între anii 1707 și 1719), se pare însă că avea oarecare grad de cultură, căci îl vedem făcând chiar citații latinești. Modelul său a fost N. Costân, pe care-l numește «acel vestit carele era și din părinți blagorodnic și învățat... și dintru sine cu adevărat împodobit cu învățătură». El scrie din însărcinarea Domnului său și n'are decât laude la adresa lui. Mai puțin meșter decât N. Costân, el nu caută însă să atenueze faptele nevrednice ale stăpânului său prin explicații și scuze, ci le retace simplu de tot, astfel că cel ce ar vrea să-și facă, din cronică aceasta, o idee despre N. Mavrocordat, ar ajunge de sigur la o imagine greșită. Une-ori i se întâmplă chiar că sentimentele sale adevărate, pe care nu e destul de diplomat ca să le ascundă, stau în opoziție cu sentimentele sale oficiale, pe care e nevoit să le exprime. Acesta e bunăoară cazul când vorbește de Brâncoveanu, pentru al cărui sfârșit tragic îl doare inima, dar care având păcatul de a fi fost un dușman al lui Mavrocordat, trebuie prezentat într'o lumină nefavorabilă.

În
Muntenia.

Precum am spus, în Muntenia nu există un corp de cronici slavone, ca în Moldova, ci numai lucrări mărunte, pe care nu se găsisse nimeni să le împreune într'o lucrare sistematică. De aceea, când în secolul al XVII-lea apar și în Muntenia întâi cronicari, ei nu dau opere atât de bine informate despre trecut ca Moldovenii, ci fiecare își strânge datele din izvoarele care îi stăteau la îndemână. Între acestea sânt și câteva scrieri streine, bogate în amănunte, însă tratând despre un răstimp scurt, precum e «Viața lui Nifon», pentru domnia lui Neagoe Basarab, sau scrierile grecești ale lui Mateiu al Mirelor, care descrisese în

mai multe rânduri evenimentele din Muntenia dela începutul veacului al XVII-lea. Și un Român, cu numele Teodosie, un curtean al lui Mihaiu Viteazul a scris un letopiseț oficial despre marele Domn al Munteniei, pentru ale cărui fapte nu aveă însă înțelegerea necesară. Această cronică seacă ne e cunoscută numai dintr'o traducere polonă și din alta latină.

Dar cronicile muntene se deosebesc și în altă privință de cele moldovene. Pe când în Moldova istoriografia pornește din îndemnuri altruiste și cuprinde subt o ochire evenimentele țării întregi, în Muntenia cronicile sânt în mare parte produsul luptelor crâncene ce se dădeau între partidele boierești. Aici cronicarii nu sânt boieri cu tragere de inimă pentru trecutul țării lor, ci logofeți boierești tocmiți ca să preamărească faptele unui partid politic sau a unei mari familii. Partidele acestea, tot atât de puternice ca domnitorul însuși, își au cronicile lor oficiale, de concurență, ale căror autori nu se mulțumesc să istorisească numai evenimentele istorice, ci caută să scoată în relief rolul protectorilor lor, având cuvinte de grea osândă pentru dușmanii politici. «Orice boier are», zice Del Chiaro, «în casa lui un manuscript cu viețile Domnilor, dar adevărul e schimbat în așa fel, că fiecă boier ține la el o cronică, în care faptele Domnilor sânt zugrăvite în bine sau în rău, după cum un Domn sau altul a fost prielnic sau vrăjmaș neamului acelu boier. Copiii neamurilor boierești se deprind de mici a privi lucrurile expuse astfel ca un adevăr incontestabil» (ap. Iorga). După simpatiile și antipatiile exprimate în aceste cronică, de cele mai multe ori anonime, istoricul literar e azi adesea în măsură să recunoască persoana autorului. E firesc însă că acești cronicari cu tendință să nu ajungă să-și exprime părerile lor personale; deci cronicelor muntene le lipsește una dintre cele mai însemnate calități ca să devină opere literare de valoare. Între toți cronicarii munteni, dacă exceptăm pe Stolnicul Cantacuzino, numai Radu Popescu se poate înșiră, grație talentului său de povestitor, între scriitorii mari ai epocii noastre vechi.

Cea dintâi cronică de partid e cea numită de dl Iorga Cronică Buzeștilor, în care se preamăresc faptele vitejilor ieșiți din sânul acestei familii oltene, într'o limbă frumoasă, care pentru vechimea ei are și un interes filologic.

Cronica
Buzeștilor.

Cronica lui Stoica Ludescu. Un boierinaș în slujba Cantacuzineștilor, logofătul Stoica Ludescu scrisese, probabil pe timpul domniei lui Șerban Cantacuzino, o cronică favorabilă acestei puternici familii. Însemnătatea acestui letopiseț stă în împrejurarea că autorul ei e cel dintâi care își începe narațiunea cu descălecatul Munteniei, întrebuițând pentru timpurile mai vechi fel de fel de izvoare, făcând o compilație din fragmente de întindere și de valoare foarte diferită. Continuând apoi povestirea din amintirea proprie, îmbracă totul într'o frazeologie plină de patos.

Cronica lui Radu Greceanu. Între boierii cei mai învățați de la sfârșitul veacului al XVII-lea și începutul celui de al XVIII-lea trebuie numărați, în Muntenia, frații Greceanu, Șerban și Radu, traducătorii «pedepsiți întru limba elinească» ai Bibliei lui Șerban-vodă, ai «Mărgăritarelor» (1691), cel din urmă și al «Pravoslavniciei mărturisiri» (1691), iar cel dintâi al «Evangheliei greco-române» (1693). Pe logofătul Radu îl însărcinează Constantin Brâncoveanu cu scrierea domniei sale, așa cum o doreă el, ca un domnitor doritor de mărire și prevăzător din cale afară. Dl Iorga numește cu drept cuvânt această cronică, care începe dela 1688 și se sfârșește, în redacția cea mai completă, cu Paștile anului 1713, un fel de «monitor oficial al Brâncoveanului». Greceanu știa de bună seamă cum să-și alcătuiască scrierea ca să placă Domnului său, și nu numai în laudele ce i le aducea, ci și în batjocura și disprețul cu care învăluia pe dușmanii lui. Cu toate acestea, Brâncoveanul nu se lăsă cu totul în grija cronicarului, ci revedea totul, ștergea ce nu i se părea prudent a fi scris și schimbă aprecierile cronicarului după simpatiile și antipatiile sale momentane. Astfel se explică unele aprecieri contradictorii și astfel se înțelege cum de această cronică atât de amănunțită nu știe să spună nimic despre politica cu două fețe pe care a știut-o purta Constantin-vodă, păstrând țării sale liniște din partea Turcilor și a Nemților. Personalitatea scriitorului e redusă cu totul de acest vecinic control din partea Domnului.

Genealogii. Nicolae Mavrocordat comandase, precum vom vedea, la Nicolae Costân o cronică oficială și tot din porunca lui scria Axintie Uricariul. Dar Domnul era fiul unui Grec, și el ar fi vrut ca cel puțin în fața posterității să se șteargă streinismul originii lui, iar pe contemporani ar fi vrut să-i facă să creadă că neamul lui se trage din viță de Domni pământeni. De aceea

el își căută un geanealog — și găsi doi. Unul din el eră marele-
vistier Constantin Văcărescul, cel dintâi scriitor din această
familie; al doilea eră marele-logofăt Nicolae Ruset, și el
Grec de origine și coborîtor dintr'o familie care a jucat un
rol foarte important în politica moldoveană. La 1726 el predă
Domnului său scrierea despre *Preaslăvita viață a prealumina-*
tului Domn Io Nicolae Alexandru Vv., marele, bunul și preaîn-
țeleptul stăpânitor a toată Țara-românească, în care se arată,
prin citațiuni scoase din letopisețele românești și, unde ele nu
ajung, din «Marțialis» și «Tațitos», că Mavrocordat e urmaș al
domnilor vechi moldoveni.

13. GRIGORIE URECHE.

Despre viața lui Grigorie Ureche știm foarte puțin. De-
scendent dintr'o veche familie de boieri moldoveni, care e
atestată de pe vremea lui Alexandru cel Bun, el eră fiul lui
Nestor, un cucernic ctitor de mănăstiri, care l a crescut în frica
lui Dumnezeu. Tatăl său, refugiat într'un timp în Polonia, și-a
dat fiul «să învețe literatură în școalele polonești». De aici i-a
venit de sigur lui Grigorie îndemnul ca să scrie mai târziu
istoria țării sale «ca să nu se încece anii cei trecuți... să nu se
poată ști ce s'au lucrat, să se aseamene hiarălor și dobitoacelor
celor mute și fără minte». Văzând cronicile naționale ale Polo-
nilor, în care găseă de atâtea ori știri și despre neamul său,
în mintea lui trebuie să se fi înghebat de timpuriu hotărîrea
ca să lase și el «izvod pre urmă, și bune și rale să rămână
ficioșilor și nepoșilor, să le hie ceale bune de învățătură, iar
ceale rale ca să se poată feri și să se socotească, și celor bune
să urmeze». Învățând latinește, i-a bătut imediat la ochi asemă-
narea cu limba sa și deși din faptul acesta el n'a știut să tragă
consecințe mai însemnate, totuși a remarcat, ca un fapt istoric
vrednic de amintit, că «de la Râm (=Roma) ne tragem și cu a
lor cuvinte ne-i amestecat graiul...; noi zicem pâne, ei zic *panis*,
noi zicem carne, ei zic *caro*, găină-*gallina*, muiare-*mulier*,
femeaie-*foemina*, al nostru-*noster* și altele multe din limba
latinească. Și de-am socoti de-amăruntul, toate cuvintele le-am
înțeleage».

În *Domniile țării Moldovii și viața lor*, care cuprinde istoria
Moldovii de la descălecat până la domnia a doua a lui Aron-vodă,

simțim întâiași dată la temelia unei scrieri românești bătând o inimă românească. O iubire adâncă de neam, o durere sinceră pentru relele ce bântue țara sa și o mândrie națională pentru faptele eroice din trecut tremură în glasul povestitorului. Deși mai puțin exprimată decât la unii dintre urmașii săi, nota personală a scriitorului răsare une-ori spre a înviora rândurile sale și critica justă, și la nevoie aspră chiar față de Domn, e dovada independenței și a cinstei sale de scriitor. Reflexiile sale filosofice nu sânt adânci, dar ele izvorăsc dintr'o minte sănătoasă, care și-a făcut socoteala despre rostul acestei lumi, și din experiența unui om care a trecut cu ochii deschiși prin viață. E filosofia resemnată a omului stăpânit până'n adâncul sufletului său de ideile religioase în care a crescut și a căror exprimare cu toată ocazia dă una dintre notele caracteristice scrierii sale: «Așa norocoște Dumnezeu prę cei mândri și falnici», exclamă el, povestind despre înfrângerea semeșilor Unguri prin Ștefan cel Mare, «pentru să arate lucrurile omenești cât sânt de fragede și neadevărate; că Dumnezeu nu în mulți, ce în pușini arată putearea sa, ca nime să nu se nădăduiască în putearea sa, ce întru Dumnezeu să-i hie nădeajdea, nici fără cale războaie să nu facă, că Dumnezeu celor mândri se pune în protivă».

Un deosebit farmec dă cronicii lui Ureche limba în care e scrisă. Înaintea noastră nu mai e o traducere, care, oricât de îngrijită ar fi, redă, într'o formă influențată totdeauna de original, idei gândite de altă minte, ci o scriere originală, turnată de-adreptul în îmbrăcămitea ei de vorbe. Astfel, sintaxa e curată românească, neologismele lipsesc și terminii necesari sânt căutați în limba de toate zilele care eră pe vremea aceea și limba poporului, limpede, vâjnoasă, curată și plină de imagini. În limba noastră pătrunde acuma o comoară lexicală necunoscută scrierilor bisericești, cu cercul lor restrâns de noșuni. Adesea ne surprinde eleganța unei întorsături de frază, vioiciunea unei locușuni idiomatice, iar arhaismele dau acestui graiu cumpătat un deosebit parfum de vechime. Stilul, nesubțiat de gândirea unui șir întregi de înaintași, ne apare une-ori cam greoiu; dar dacă acești croniciari nu găseau totdeauna pentru ideile lor îmbrăcăminte simplă, croită pe corp, ei le înveșmântau în acële haine largi și groase, care le țineau de cald și din care se desbrobodeau întregi și nefalșificate.

Subt Moviștești și, mai târziu, subt Vasile Lupu, Grigorie Ureche a ocupat funcțiuni de stat, fiind mai întâi spătar, apoi spătar-mare și în urmă, până la a. 1646, vornic al Țării-de-jos. Pe timpul vorniciei sale a scris letopisețul. La 1647 Ureche nu mai eră în viață. (Va urmă).

Numiri populare de plante.

În revista «Transilvania» pe anul 1911 am fost accentuat importanța numirilor populare de plante atât pentru botanica română cât mai vârtos pentru filologia și folkloristica noastră. Numirile de plante sunt o comoară originală, neprețuită a limbii, și sunt o dovadă despre dragostea românului pentru flori; ne arată totodată interesul ce-l arată pentru firea ce-l încunjoară, cu care viețuește împreună, de care se știe folosi în bine și la rău.

Deși avem în materia aceasta o carte valoroasă ca opul dlui Z. C. Panțu: *Plantele cunoscute de poporul român*, totuși sunt încă prea puțin cunoscute numirile întrebuițate în unele ținuturi, mai străine de cultura românească. Pretutindenea mai găsim încă multe numiri interesante, nepublicate în literatură. Contribuțiuni frumoase putem aștepta în privința aceasta dela cărturarii noștri dela sate, dela studenții institutelor noastre românești. N'au decât să uște cu mijloacele celea mai simple (așezându-le în cărți vechi) plantele, ale căror nume l-au auzit dela babele cunoscătoare de burueni ori dela păstori. Colecțiunea aceasta provăzută cu numirile populare vor trimite-o unui cunoscător de plante, care le determină și le publică, contribuind astfel la descoperirea bogățiilor limbii noastre.

Las acum să urmeze aci câteva numiri necunoscute încă în forma aceasta în literatură. Le-am adunat din gura poporului la Buru (B), Câmpeni (C) și Ocoliş (O) în comitatul Turdariaș, la schitul Durău (D) în Moldova și la Vălenii-de-munte (V) în județul Prahova. Două numiri ne-a comunicat dl prof. Dr. E. Precup din Răbrișoara (comitatul Bistrița-Năsăud). Câteva le-am auzit în Munții Retezatului (R.)

Pinus nigra Arnold = brăduiță (C.)

Pinus pumilio Haenke = jip (R.)

- Pinus cembra* L. = pin (R.)
Iris caespitosa Pall = casiță (B.)
Cypripedium calceolus L. = clonțon, păpucul Domnului (B.)
Stellaria media L. = răcuină (R.)
Dianthus saxigenus Schur = buruiiană de friguri (R.)
Dianthus carthusianorum L. = vâzdoagă (Răbrișoara).
Dianthus caryophyllus L. = ignele (C.)
Silene armeria L. = pansele (! D.)
Lychnis coronaria (L.) Lam. = catifele (D.)
Aquilegia vulgaris L. = arțaniș (D.)
Clematis alpina Mill. = țâța caprii (B.)
Cardamine impatiens L. = iarba mătřișii (B.)
Potentilla thuringiaca Bernh. = forostău (R.)
Spiraea chamaedrifolia L. = căprăfoi (R.)
Latus corniculatus L. = rochia rândunicii (V.)
Oronis hircina Jacq. = sudoarea calului (Răbrișoara).
Lathyrus megalanthus Steudel = mazărean (D.)
Epilobium roseum Schreb. = cărliei (R.)
Daucus carota L. = rușine (V.)
Bruckenthalia spiculifolia Rchb. = năgară (R.)
Pulmonaria mollissima Kern. = peana cucului (B.)
Galeopsis speciosa Mill. = cânepiță (O.)
Mentha aquatica L. = voștină (O.)
Mentha silvestris L. = bolejnită (R.)
Prenanthes purpurea L. = frunza voinicului (R.)
Centaurea phrygia L. = bulecă (O.)
Telekia speciosa Baumg. = bruscălan, lipean (R.)

Dr. Al. Borza.

Folclor.

V.

Soacra și noră-sa.

Auzită dela *Ana Pantea* din Sebeșel.

Sus la țara românească
Este-o grădină domnească,
Și nu-i domn s'o stăpânească,
Num'un ficior de 'mpărat,
De Sâmbăta 'ncredințat,
Dumineca cununat,
Lunia carte i-o venit,
O carte de cătănit,
Cartea o fost cătănească,
La birauă s'o cetiască
Când fu soarele 'n sfințit,
Birauăle-or și cetit,
El din graiu o și grăit:
— Maică, maiceana mea,
Grijește nevasta mea,
De mâncare să-i mai dai:
Tot colac cu lapte dulce,
Doar dela noi nu s-o duce.
Dară el cum scăpătă,
Ea de mână o luă,
La temniță o băgă,
Și de mâncare îi dă,
Din ciubărul porcilor,
În potrozul robilor,
Cojiță de pită arsă,
Dela câinii ei rămasă.
Ea din graiu așa grăia:
— Bate vântul păpura,
Să se 'ntoarne tabăra,
Să mai vie bădița,
Să descuie temnița.

Nici vorba n'o isprăvit
Și badea o și venit.
Dară el când îmi soseă,
De suspin abiă vorbea,
De lacrimi abiă vedeă,
De năcaz abiă pășiă
Și din gură-așa grăia:
— Măicuț, maiceana mea,
Unde mi-i nevasta mea?
Ea atunci așa grăi:
— Fiule, dragul maichi
Tu de mult n'ai mai venit,
Și nevasta ți-o murit.
El din graiu că a grăit:
— Nu te crez cu crezământ,
Până nu-mi arăți mormânt.
Ea iară din graiu grăia:
— Mormântul ți-aș arătă,
Multe vânturi au bătut
Și țărâna au mânat,
Iară el așa zicea:
— Hai mi-arată țărâna,
Să-mi mai stâmpăr inima.
Ea din graiu iar o grăit:
— Multe ploi că a plouat
Mormântul s'o așezat.
El plângeă și suspină
Și din gură iar grăia:
— Maică, măiculeana mea,
Tu pe min' nu mi-i minți,
Adă cheia temniții,

Ca să descui temnița,
Să-mi mai stâmpăr inima.
— Ba eu cheia nu ți-o dà
Până capu 'n sus mi-o stà.
El fără cheie mergeà,
Cu picioru 'n ușe dà,
Și în patru o crepà
Și nevasta și-o luà
La maică-sa se duceà

Și din graiu că îi grăià:
— Maică, măicuceana mea,
Da mi-i că mi-i fi scãldat
Și țâță că mi-i fi dat,
Că pe tine te-aș legà,
De coadele cailor,
Să ocăli orașele,
Ca să vadă soacrele,
Cum se țin nurorile. —

VI.

Brâul de aur.

Auzită dela *Nicolae Zdrenghea* din comuna Sebeșel.

Strigă Petru dintre lunci,
Dintre lunci dela doi junci,
Nime 'n lume, nu-l aude,
Numai maică-sa din curte.
Maică-sa la el mergeà
Și din graiu așa grăià:
— Ce strigi, Petre, ce strigi dragă,
Ori bucate ți-ai gătat,
Ori opinci de fer ai spart?
El din gur' așa ziceà:
— Maico, maiculeana mea,
Eu bucate n'am gătat,
Nici opinci de fer n'am spart,
D'am greșit, de-am adurmit,
Supt un pom mare 'nflorit,
Frunzele m'or năbușit,
Șerpe bălaur o vin't
Nu știu șerpe-i ori bălaur,
Cu trei capete de aur,
În sânu-mi mi s'o băgat,
La inimă mi-o tunat.
Maico, măiculeana mea,
Leagă-ți mâna 'n chișchinău,
Și ți-o bagă 'n sânul meu,

Și scoate șerpe bălaur,
Cu trei capete de aur.
Maică-sa din graiu grăià:
— Decât, Petre, fără mânã
Mai bin', Petre, fără tine.
Strigă Petru a doua oară
Nime 'n lume,
Nu-l aude,
Numai mândruța din curte.
— Ce strigi, Petre, ce strigi dragă,
Ori ți foame, ori ți sete,
Ori ți dor de codrul verde?
Petru din graiu îmi grăià:
— Nu mi foame, nu mi sete,
Nu mi dor de codrul verde,
De-am greșit,
De-am adormit,
Supt un pom mare 'nflorit,
Cloambele m'or coperit,
Frunzele m'or năbușit,
Șierpe bălaur o vin't,
Nu știu șerpe-i ori bălaur,
Cu trii capete de aur,
În sânu-mi mi s'o băgat,

La inimă mi-o întrat.
Mândro, mândruleana mea,
Leagă-ți mâna 'n chișchinău,
Și o bagă în sânul meu,
Și scoate șerpe bălaur,
Cu trei capete de aur.
Mândra din graiu îmi grăia:

— Decât, Petre, fără tine,
Mai bin', Petre, fără mână.
Mâna 'n năframă 'nvăleă,
Și 'n sânul lui o băgă...
Nu scotea șerpe bălaur,
Ci scotea un brâu de aur.

Vasile Zdrenghea.

DĂRI DE SEAMĂ.

Romulus Ionașcu: *Gramaticii români*, tractat istoric despre evoluțiunea studiului gramaticii limbii române dela 1757 până astăzi, Iași, 1914, 312+IV pp. Prețul 4 lei.

D-l R. Ionașcu, care la 1889, și apoi în a doua ediție la 1894, ne-a dat un studiu amănunțit despre «Sistemele ortografice cu litere cirile și latine în scrierea, limbii române» încearcă acum să studieze și evoluțiunea gramaticii române din cele mai vechi timpuri până astăzi.

În «partea generală» a cărții (p. 1—6) ni se dă o scurtă privire asupra epocelor evoluțiunii studiului gramaticii la Români. «Partea specială» (p. 7—283) având de scop să ne dea o iconă cât se poate de adevărată nu numai despre conținutul singuraticelor gramatici, ci și despre terminologia întrebuințată de autorii acelor, ne redă la tractarea fiecărui gramatic totdată și modul lui de exprimare, tipărindu-se terminii gramaticali cu litere cursive și făcându-se citații numeroase cu ortografia originală, așa încât cetitorul își poate face numai decât o idee atât de ceeace cuprinde fiecare gramatică, dar și de stilul autorilor aceleia, rămânând cu impresiunea că le-ar fi cetit în original.

O însușire bună a cărții de care vorbim este și că scoate la iveală în

tot locul criticile pe cari gramaticii următori le-au făcut înaintașilor lor, arătând și confuziunile ce le fac unii gramatici între categoriile gramaticale, precum și înrâurirea pe care au avut-o cei dintâi gramatici asupra urmașilor lor. Din pricina că lucrarea ar fi luat o extensiune prea mare, autorul însuși nu face critica amănunțită a fiecărei gramatici, deși aceasta ar fi fost de dorit pentruca cetitorii să se poată orienta asupra valorii lor.

D-l Ionașcu s'a străduit să fie după putință complet. Dar cu toate că a consultat toate gramaticile și manuscritele aflătoare în biblioteca centrală din Iași, în biblioteca Academiei Române din București și în cea a liceului din Blaj, totuși n'a putut găsi și studiă unele gramatici indicate în bibliografia lui Iarcu și cea a lui Adamescu. S'au lăsat la o parte apoi gramaticile mai nouă apărute pentru școlile primare, precum și cele apărute în limbi străine.

Gramaticile vechi, cari se găsesc mai greu, sunt tractate mai pe larg, cele mai nouă, deci ușor de găsit, se schițează numai în liniamentele mai de frunte, afară de cele mai importante, al căror conținut ni se dă amănunțit. Citatele s'au făcut în tot locul întrucât a fost cu putință, după ediția

întâie a fiecărei gramatici. Uneori se arată și deosebiriile dintre edițiile aceleiași gramatici.

Urmează apoi (p. 284—292) o «ochire retrospectivă», care putea să fie ceva mai lungă, tocmai pentru a întregi aici critica care lipsește la tractarea singuraticelor gramatici, iar la sfârșit (p. 293—299) se adaugă o bibliografie destul de bună a scrierilor

privitoare la unele părți separate ale gramaticii românești, errata (p. 300—310) și tabla de materii (p. 311—312).

D-l Ionașcu a făcut o lucrare de folos, care se poate recomanda cu căldură mai ales autorilor de gramatici românești, căci li se dă puțința de a se orienta ușor asupra izvoarelor pe cari vor avea să le întrebuițeze.

Dr. Nicolau Drăganu.

CRONICĂ.

FILOLOGIE.

Furcă-cugeică (cujăică). În o foarte frumoasă lecțiune de deschidere, ținută la Facultatea de litere din București în 9 Noemvrie 1913, intitulată «Straturi de cultură și straturi de limbă la popoarele romanice» și publicată în *Vieța nouă* (București, 1913, Nr. 10 și 1914, Nr. 11), D-l I. A. Candrea vrând să arate că precum noi am primit dela alte popoare elemente culturale împreună cu termenii care le numiau (*Kulturwörter*), tot astfel le-am dat și noi acelora cu care am venit în atingere noțiuni și cuvinte din sfera noastră de activitate, ne spune că: termenul *furcă* cu înțelesul de «quenuille» a fost adoptat de strămoșii noștri pentru că forma acestui instrument, împrumutată de ei poate dela popoarele tracice sau ilirice, le amintea bifurcarea unei crăci.

Instrumentul acesta, oricare ar fi forma lui, se regăsește în toate timpurile și la toate popoarele. Căci nu e un singur popor, fie chiar în stare nomadă, care să nu fi simțit nevoia de a-și țese singur veșmintele lui primitive. Voiu cită numai două relațiuni pentru adevărarea acestui fapt, una din timpurile vechi și alta din vremu-

rile noastre: Amian Marcellin, vorbind de Huni (XXXI, 2), zice: «Omnes... cum carpentis in quibus habitant: ubi conjuges taetra illis vestimenta contextunt». Prjewalski, *La Mongolie*, p. 207, vorbind de Tătari observă: «Les procédés employés pour les vêtements sont... très rudimentaires. La quenouille, qui sert à filer la laine, n'exige aucune installation sur le sol; l'opération peut presque s'exécuter en marchant».

Furca, cunoscută cum se vede până și la popoarele cele mai înapoiate în cultură, trebuia deci să fi fost cunoscută și Bulgarilor. Cu toate acestea ei numesc acest instrument *Ex-furka, hurka*, întocmai ca și noi. Explicarea trebuie să fie că ei au adoptat dela Români forma specială a furcei de tors pe care au văzut-o în părțile noastre, și odată adoptat instrumentul perfecționat, cum li se părea lor, au împrumutat în același timp și termenul cu care-l numiam noi» (*l. c.*, 1914, Nr. 11, p. 357—8).

D-l Candrea a uitat însă un lucru. Nu amintește adecă că o mare parte a Românilor din nordul Ardealului și din Moldova, cu toate că întrebuițeau ca instrument de tors, alătura de fus, o furcă subțire de alun ori loză cu 3

coarne strânse puțin la vârf, pe aceasta nu o numesc *furcă*, ci *cujeică* (*cujăică*). Cuvântul *cujeică* e vechiu, căci îl găsim și la Dosofteiu în *Viețile sfinților*, 1 Aprilie, în propoziția: *mi-am lepădat cujeica jos ce torceam*, care înseamnă: «mi-am lepădat jos cujeica din care torceam», deoarece pronumele relativ «ce» în limba veche se întrebuințează des în loc de un caz cu propoziție, fie aceasta ori și care, nu numai «pre» sau «pe» al acuzativului. În privința etimologiei trebuie să presupunem o rădăcină slavă *koⁿjel, dacă o însemnăm și cetim după felul de scriere și cetire al limbii noastre; cf. r. *kyjell*, rut. *ku'jil'*; s. - kr. *kujell*, slov. *kojell*, ceh. *kujel*, [în pol. aceeași formă poate e străină.] cu înțelesul de «quenouille», «Spinnrocken; Wocken». ¹ Sufixul — *că* poate să fie analogic: s'a adaus adecă după cel al cuvintelor *tindeică* < *tendicula*, instrumentul care servește la întinderea pânzei, *suveică*, unealta în formă de luntre a țesătorului, cu care se trage bătătura printre firele urzelii, care mai are și forma *suvelniță*, pentru care cf. slov. *suvalnița*, ș. a. Dar cf. și bg. *ku'delka* «Bündel, Tocke von Flachs zum Spinnen; Wocken». În sfârșit mai amintim, că acelaș cuvânt slav și tot cam pe aceeaș cale, dar din o formă **kujal*, a dat naștere, cum a arătat Miklosich. *Slav. Elem. im. Magy.* (cf. *Nyelvör*, XI, p. 169), și unguerescului *guzsaly*, care încă are înțelesul de «quenouille», «Spinnrocken».

Românii din părțile amintite torceau mai mult cânepa și lâna. După întâlnirea cu Rușii și Rutenii probabil vor fi început iarăș să cultive și să

¹ Formele slave citate se găsesc în Dr. Erich Berneker, *Slavisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, p. 598.

toarcă inul, pe care îl neglijaseră un răstâmp oarecare, căci paleo-slavicul hoⁿděl, din care a trebuit să se formeze prin abatere rădăcina *koⁿjel însemnează «zum Spinnen vorbereiteter Flachs» sau «caier de in.»

În felul acesta am fi îndreptat etimologia greșită dată de d-l *Tiktin* în al său *Rum.-Deutsches Wörterbuch*, p. 451. El adecă se pare că nu cunoaște cuvântul *cujeică* din graiul viu, ci numai din pasagiul mai sus citat al lui Dosofteiu, pe care însă îl interpretează greșit, considerând relativul «ce» = «pe care» în loc de «din care». De aici urmează că-i atribue înțelesul de «Art Kleid», pe care nu-l are, nici nu l-a avut vreodată, iar în ce privește etimologia adaugă «Wohl zu slav. *koja* «Haut», vgl. *cojoc* u. wegen der Endung *scurteică*, *ciubeică* etc.» Din cele de mai sus însă e învederat că din punctul de vedere al înțelesului o legătură între *coajă*, *cojoc* și *cujeică* e cu totul cu neputință, iar cuvintele *scurteică* și *ciubeică* nu sunt tocmai cele mai bine alese pentru explicarea ivirii sufixului *că* prin analogie.

Dr. Nicolae Drăganu.

ȘCOLARE.

Dela secția școlară. La 30 Iunie v. a. c. (13 Iulie n.) se va ținea aici în Sibiu adunarea secției școlare a Asociațiunii. După începutul frumos făcut în anul trecut și după ce secția numără acum peste 120 de membrii, ordinari și corespondenți, se prevede că în acest an la adunare vor lua parte toți membrii ei, în scopul de a organiza, pe deoparte, în mod difinitiv subsecțiile, iar pe de alta în scopul de a discuta mai multe chestiuni de actualitate însemnate.

Se vor organiza, anume, cu acest prilej, pe lângă subsecțiile profesorilor

de liceu, de preparandii și de școli civile, organizate în anul trecut, și a) subsecția profesorilor seminariali și a profesorilor de religie, b) subsecția învățătorilor și c) subsecția sportivă.

În ce privește ordinea de zi, aceasta s'a stabilit, în mod provizor, deocamdată astfel:

Dimineața se va țineă adunarea generală a secției. Se va ceti raportul despre activitatea secției dela 2 Iulie 1913 până la 30 Iunie 1914, în special despre cele îndeplinite în chestiunea manualelor pentru școalele secundare. Apoi se vor discuta în general următoarele chestiuni:

1. *Unificarea planului de învățământ în școlile noastre de aceeași categorie.*
2. *Unificarea terminologiei școlare.*
3. *Reforma învățământului secundar (În ce formă am dori noi să se facă această reformă?)*
4. *Legătura dintre membrii corpului didactic primar și secundar.*

După amiază chestiunile acestea vor fi discutate de către singuraticele subsecții în ședințe deosebite.

Seara va urma o ședință comună, în care, pe baza hotărârilor subsecțiilor, se vor stabili concluziile de ordin general privitoare la aceste chestiuni.

Programul definitiv, în care se vor indica și referenții singuraticelor puncte se va comunica membrilor secției cu cel puțin două săptămâni înainte de adunare.

Pentruca chestiunile fixate mai sus să poată fi studiate amănunțit, prin aceasta sunt poftiți toți membrii ordinari și corespondenți ai secției școlare, să trimită în timpul cel mai scurt cu putință la adresa referentului secției, material menit a lămuri aceste chestiuni din toate laturile. Materialul a-

cesta va fi transpus referenților singuraticelor chestiuni de sub p. 1—4.

Afară de chestiunile fixate se vor lua în program și alte subiecte, pe care le vor anunța până la 10/23 Iunie, diferiții membri ai secției. E de dorit să se anunțe cât mai multe subiecte, deoarece, după prevederile noastre, începând cu acest an ședințele secției școlare, se vor extinde pe mai multe zile. Probabil că afară de 30 Iunie, se vor mai țineă ședințe și la 2 Iulie (la 1/14 își țin ședința plenară secțiile științifice-literare!) eventual și după această zi, dacă se vor anunța destui disertanți. Sperăm ca, pe această cale să se poată înjgheba o serie de conferințe care să poată lua caracterul unor cursuri sistematice.

Apelăm prin aceasta la toți membrii secției, ca să-și dea concursul la lucrările începute în această direcție.

Până la fixarea programului definitiv, nu se fac din partea biroului înștiințări decât pe această cale.

I. F. Negruțiu,
prezident

Dr. O. Ghibu,
referent.

Seminar român la Oradea-mare.

Nu știm întru cât e adevărată știrea adusă de gazete, că P. S. episcop dela Oradea-mare a hotărît să deschidă încă în toamna acestui an un seminar român gr.-cat. Dacă e adevărată, îi dorim seminarului înflorire! Căci acolo e mai necesar ca ori unde de un seminar românesc.

Școala reală din Brașov a fost învrednicită de un deosebit interes în sinodul arhidiecezan din Sibiu. Sinodul a îndrumat Consistorul să caute a desvoltă această școală la opt clase, așa cum o cerea în nrul 4 al revistei noastre d-l Gh. Chelariu, directorul acelei școle.

Am dori să putem auzi cât mai curând lucruri *pozitive* despre completarea atât de necesară a acestei școli la 8 clase.

Altă preparandie de fete. Sinoadele eparhiale din acest an s'au concurat unele pe altele în chestia înființării unei preparandii de fete. Ar fi bine măcar și toate laolaltă să facă o singură preparandie, numai să o facă.

Gimnaziul din Brad va fi adăpostit, începând cu 1 Septemvrie 1915, într'un local nou, confortabil. Probabil că tot atunci să se facă începutul și pentru completarea lui la opt clase.

Dl Vasile Stroescu a dat pentru noua zidire din Brad o sută de mii de coroane.

Conferințe catehetice. Sinodul din Sibiu a hotărât ca de aici încolo să convoace la conferințe speciale și pe cateheții dela școlile secundare și primare din arhidieceză. Un lucru acesta, care va putea aduce o îmbunătățire a învățământului nostru religios.

Școlile primare din Maramurăș. În legătură cu notița de sub acest titlu, publicată în Nr. trecut, părintele vicar gr.-cat. al Maramurășului, Tit Bud ne roagă să publicăm următoarele:

«Aici toate școlile confesionale sunt cu limba de propunere românească.

În Maramurăș se susțin toate școlile confesionale, pânăce în alte părți s'a închis școli românești cu sutele.

N'avem 100 ci numai 50 școli în 48 comune românești, căci numai din 48 comune românești stă Maramurășul cel românesc.

Pentru mizeria poporului toate școlile, adecă toți docenții primind ajutor de stat, în școli să propun în

limba maghiară acele studii cari le dispune legea școlară, dar și acele să propun pe baza planului de învățământ aprobat de corul episcopesc gr.-cat. român și întărit și de minister.

Dar acele studii se propun ungu-rește și în Ardeal unde nu sunt eu vicar.

Numai în Dragomirești în parohia M. o. d. Emil Bran *toți pruncii învață ungurește*, deoarece acolo de ani de zile nu-i școală românească și toți umblă în școlile de stat.

În vicariatul meu numai în Dragomirești nu-i școală confesională.

Mă rog să binevoiți a publică și aceste».

Rectificările pâr. T. Bud sunt în contrazicere cu toate informațiile noastre în chestiunea școlară din Maramurăș... În tot cazul, chestia învățământului nostru primar din Maramurăș, chiar și pe baza rectificărilor pâr. Bud, stă rău. Căci, deși nici o lege a țării nu impune ca anumite materii de învățământ să se predea ungurește, totuș ele se predau acolo în această limbă. Insuș primministrul actual a declarat în Cameră, la 20 Februarie a. c., — ceeace de altfel pentru toți eră lucru știut — că a fost numai o interpretare greșit că în școlile noastre anumite materii (patru la număr) ar trebui predate ungurește.

Limba română în școlile secundare de stat. Probabil că încă în viitorul an școlar limba română să se introducă ca materie de învățământ în toate liceele de stat din teritoriile locuite de Români.

Nu ne facem mari iluzii în legătură cu aceasta «concesiune» a d-lui ministru. Căci dacă limba română se va predă și în viitor, cum se predă astăzi în cutare licee de stat, nu ne va aduce nici un folos și nici o cinste.

Căci *cine* predă azi limba română în liceele de stat? Niște profesori unguri sau români renegați, cari n'au nici un contact cu cultura românească și cu sufletul românesc, — cari n'au făcut studii de limba română și cari adesea nici nu prea știu românește. Și *cum* se predă limba română? Așa că toți elevii români se scandalizează și nu simt nici o atragere spre orele de limba română, cari sunt ore de pripas.

Dacă ordinațiunea ministerială care se va da în această chestie, se va da numai *ut aliquid fecisse videatur*, atunci ea poate rămâne și nedată, pentru că în acest caz ea e o ofensă.

Dacă însă ea ar vrea un lucru cinstit, atunci să prevadă predarea limbei române în acele condiții serioase, în care se predă limba germană în școlile secundare.

Legătura dintre corpul didactic secundar și dintre cel primar. Cercul profesorilor secundari din România a adresat Asociației generale a învățătorilor următoarea scrisoare: «Cercul profesorilor secundari va încerca de aici înainte o activitate care, uneori, va interesa și pe membrii societății D-V. Vă rugăm să binevoiți deci a înștiința pe toți d-nii membrii, că vor fi bine primiți de colegii lor secundari la toate conferințele cari se vor ține în cercul lor și cari se vor anunța numai prin ziare. D-voastră, personal veți primi regulat înștiințările noastre.

Secretar *H. Frollo*; administratorul cercului *G. Bogdan-Duică*.

Apropierea aceasta între membrii corpului didactic secundar și primar e o mare necesitate. Și e interesant că ea se încearcă deodată în toate țările locuite de Români. În Țară ea e îmbrățișată de cercul profesorilor secundari, în Bucovina se va ține în sărbătorile Rusaliilor un congres cul-

tural al învățătorilor și al profesorilor români, iar la noi se va face acest lucru pentru întâia oară la 30 Iunie a. c., în cadrul secției școlare.

Desființarea învățământului clasic? Se vorbește în România de pregătirea unui proiect de reformă a învățământului secundar, — și unele jurnale afirmă că s'ar intenționa chiar desființarea secției clasice din învățământul secundar — ceea ce, dacă ar urma, ar însemna o adevărată nenorocire. Nu ne vine însă a crede un astfel de lucru într-o vreme ca a noastră, când d. e. în Franța învățământul clasic se bucură de o considerație crescândă și când România are mai mult ca oricând trebuința de un astfel de învățământ. Probabil, va fi vorba numai de o *reformă* a învățământului clasic, ceea ce credem și noi că e necesar.

Dela Iași la Sibiu. În săptămâna luminată din anul acesta 35 de elevi și profesori dela Școala normală «Vasile Lupu» din Iași au cercetat Sibiul și împrejurimile lui, venind peste Turnul-roșu și întorcându-se peste Brașov-Predeal în capitala a doua a Moldovii. E cea dintâi vizită dela noi a unei școale din cetatea Unirei.

În ziua în care acești călători cercetau Sibiul un distins profesor dela universitatea din București, *Di Simion Mehedinți*, vorbia în sala «Asociațiunii» de aici, înaintea unui public numeros, printre cari erau deputații sinodali din întreaga Transilvania, despre «cultura românească din veacul al 19-lea».

ȘTIINȚE.

Experiențe recente de anabioză. Multe dintre animalele inferioare în anumite împrejurări (s. e. la frig, la secetă, lipsă de nutremânt, la sporirea prin ouă ș. a.) își reduc aproape cu

totul funcțiunile vitale, încât la apariție par moarte. La un moment binevenit însă învie din nou. Starea aceasta de amortire a organismelor se numește *anabioză* (fără viață). Cu ajutorul feluritelor metode (s. e. respirațiunea artificială) unui biolog rus Bachmetief i-a succés să reducă temperatura corpului animalelor cu mult mai jos de gradul, la care ele dealtcum ar muri, adecă i-a reușit să le aducă pe cale artificială în stare de anabioză. Cu ajutorul acestui metod el nădăjduște să vindece otitica. Microbii de otică, să știe, se prăpădesc la -6° ; dacă însă corpul, sau cel puțin partea atacată a corpului individului atins de această boală nemiloasă va putea fi răcită sub -6° fără să fie nimicită, vindecarea va fi sigură, căci la acest grad flagelul ofiticii moare, iar dealtă parte individul va putea fi trezit de nou la viață, de data aceasta însă vindecat de boală. Tot în stare de anabioză vor fi transportate și animalele, cari la un moment dat și în locul, unde și când dorim, le vom putea învia iarăș. Experiențele de până acum ne îndreptățesc la aceste nădejdi. (La Natur).

Mașina de votare. A fost inventată de inginerul bucureștaan Stelian Russo tocmai la timp, când lumea politică se gândește la felul, cum să asigure secretul votului. Automatul Russo o face aceasta foarte simplu. Fără a intra în amănuntele acestei mașini, ne vom îndestuli deocamdată cu descrierea felului cum funcționează. Mașina e așezată într'o cabină c'o singură ușe. Să urmărim un cetățean care tocmai intră în sală, cu gândul să-și dea votul.

Prezentându-și biletul de legitimare intră în cabină; după el ușa, împinsă de un gardist, se încuie și

încuiată rămâne, pânăce-și dă votul. Cetățeanul, închis singur numai cu conștiința lui de alegător, vede în fața sa atâtea table câte partide sunt; deasupra fiecărei table este scris numele partidului respectiv, sau este desemnat semnul partidului (în România: partidul liberal, conservator și democrat cu semnele: cruce, stea, și triunghiu). Așadar nici alegătorul analfabet nu va putea confundă partidele și candidații, aflându-se pe fiecare tablă în rând fotografiile tuturor candidaților partidului cu numele sub ele. Dupăce și-a făcut alegerea între partide și candidați, votează apăsând de butonul, ce se află sub numele fiecărui candidat. Butonul rămâne prins în tablă, până când iese alegătorul. În felul acesta este împiedecat să-și dea votul de două ori pentru unul și acelaș candidat. Dacă vor trebui aleși mai mulți deodată, să zicem 5 deputați sau 5 consilieri, va fi silit să apese de 5 butoane și numai dupăce le va fi apăsat toate 5, i se va deschide ușa, indiferent cu care partid sau pe care candidat îl votează. Dacă apasă și al șaselea buton, acesta va rămâne inert: automatul și-a împlinit datorița cu demnitate, nu se face părtaș la nici o înșelătorie! Decâteori se dă câte un vot (se apasă câte un buton), afară, deasupra ușii, sună un clopoțel și înregistrează cu numeri voturile date.

Așa se perândează toți alegătorii. În mai puțin de 6 ore pot votă cam 10,000 de alegători. Dupăce s'a terminat votarea se face scrutinul. Președintele cu asistenții lui cetesc numărul voturilor date și-l confruntă cu numărul biletelor de legitimare. Intră apoi în cabină. Deasupra fotografiei fiecărui candidat este o placă și sub placă pe-o tăbliță s'a însemnat automatic numărul voturilor ce-a primit; tot astfel la mijlocul tablei s'a însem-

nat suma voturilor date pentru toți candidații partidului, adică numărul voturilor date pentru partidul respectiv. Plăcile acestea se pot ridica numai cu ajutorul unei chei, care se află (din motive ușor de înțeles) la președintele alegerii. Comparându-se numărul voturilor date pentru fiecare candidat și pentru fiecare partid cu totalul voturilor date și aflându-se în ordine deplină, în câteva minute s'a terminat și scrutiniul. Înainte de începerea votării automatul se poate întocmi pentru atâția candidați, pentru câți dorim.

Precum vedem avantajile acestui aparat sunt multiple: 1. Asigură secretul votului, chiar și în mijlocul unei pieți publice. 2. Suprimă bila de vot, cu care se pot face și falșificări. 3. Suprimă despoierea scrutiniului, de multeori motiv de ceartă și neplăceri. 4. Ingăduie și analfabeților să voteze în cunoștință de cauză. 5. Silește alegătorul, să-și îndeplinească întregă datorița sa de cetățean. 6. Face ca operațiunile electorale, să decurgă foarte repede. 7. Toate acestea se fac automat fiind eschisă orice fel de înșelătorie și falșificare.

Ne bucurăm că această invenție este fructul științei românești. Reviștele de specialitate franceze stăruie mult, ca această invenție să fie brevetată și în Franța. (La Natur).

Sabin Oprean.

LITERATURĂ.

„Domnul notar“. Piesa dlui Octavian Goga, care a avut un succes așa de mare pe scena «Teatrului Național» din București a fost confiscată de poliția din Ungaria. Parchetul a intentat proces autorului pentru agitație.

Teatru sătesc. Noul director al Teatrului Național din București, D-l G. Diamandy, intenționează a introduce în România teatrul sătesc. Artiștii dela teatrele naționale vor forma trupe ambulante și vor cutrieră satele, dând reprezentații pe înțelesul poporului. Știm că în România există de mult o mișcare pentru înjghebară unui teatru sătesc. S'au făcut încercări mai ales pe domeniile Coroanei. Acum e vorba ca încercările sporadice să se sistematizeze cu ajutorul instituției de stat. Această acțiune de a democratiza arta e în strânsă legătură cu marile reforme ce se fac în favorul țărănimii din România.

Problema s'a discutat și la noi, dar s'a făcut prea puțin pentru realizarea ei.

Teatrul sătesc la noi s'ar putea înlocui deocamdată cu reprezentațiile de cinematograf, cari aranjate de societățile noastre culturale, credem că ar fi primite cu interes de țărănime.

«Asociațiunea» se ocupă de mai mult timp cu introducerea schiopcoanelor în fiecare despărțământ și cu cea a cinematografelelor ambulante. Greutatea cea mai mare de care se izbește la realizarea acestui plan — e cunoscuta ei lipsă de mijloace materiale.

„Faust“ în românește. Celebra tragedie a lui Goethe tradusă de I Gorun a apărut în ediția a doua. Apariția într'o nouă ediție a unei asemenea opere merită să fie semnalată. Ea înseamnă că și operele clasice au început să-și găsească cetitori la noi, mai ales când își găsesc talmăcitori ca Ion Gorun.

Reproducem un fragment, la întâmplare, ca să se vadă cum traduce D-l Ion Gorun.

F a u s t.

Pe marea rătăcirii să te ții
Ferice de mai sperii vreo puțință!
Ți-ar trebui aceea ce nu știi,
Și tot ce știi nu-ți face trebuință.
Dar mulțumirea acestor clipe rare
Să n'o 'norâm cu-a gândurilor ceață!
Privește cum colo'n aprinsa zare
Lucesc colibe albe prin verdeată.
Coboară'n grabă soarele'n apus,
El moare aci și colo iar învie.
O, că n'am aripi, să mă poarte sus,
Alătura deapurarea să-mi fie!
Să pot privi în veșnicul amurg
Aprinse culmi și văile-adormite,
Pământul mut, izvoarele cum curg
Purtând argint în ape aurite.
Cu-a lui prăpăstii muntele păgân
Nar mai opri un mers dumnezeesc,
Ci marea își deschide caldu-i sân
Și ochi-mi în uimire o privesc.
Se pare-apoi c'apune zeul Soare;
Dar aprig eu din nou m'oi îndemna
Să-i sorb lumina lui neperitoare.
E zi 'nainte-mi, noaptea'n urma mea,
Ecer deasupra-mi, valuri sunt sub mine.
O vis frumos! — dar Soarele-a sfințit.
Cu aripi sufletești nu e sortit
Vai! aripe trupești să se îmbrine.
Dar e 'nnăscut în inimile noastre
Indemnul tot 'nainte și mai sus,
Când ciocărlia 'n sferele albastre
Răsunătorul cântec și l-a dus,
Când vulturii de vârf de brazi aproape,
Largi aripi întinzând, plutesc, senini,
Și peste 'ntinse șesuri peste ape
Se 'ntoarce cocostărcul din străini.

Volumul se poate comandă dela
bibliăria Sfetea București, cu 1 leu.

Țiganiada. A apărut în «Biblioteca pentru toți». Această poemă satirică în versuri se poate ceti și asculta cu folos.

ARTĂ.

Grigorescu apreciat în străinătate. În *Grand Dictionnaire des Peintres, Sculpteurs et Graveurs*, o autoritate în critica de artă ca D-l Bénédiz scrie un elogios studiu despre viața și opera lui Grigorescu. Peisagele lui le pune alături de ale marilor măestri

francezi: Courbet, Millet, Th. Rousseau, Corot; ovreii lui sunt asemănați cu cei creați de Rembrandt, iar țigani sunt amintiți alături de ai lui Goya. Pe Grigorescu îl numește «genial maestru» și-l recomandă «admirației universale».

Este una dintre cele mai strălucite recunoașteri ce s'a adus unui artist român, cu care putem să ne mândrim.

Arta românească la expoziția din München. La a XI expoziție internațională, aranjată în Palatul de cristal din Müncheu dela 1 Iunie până la sfârșitul lui Octomvrie 1913, au participat și artiștii români. S'au expus din operele lui Grigorescu, Mirea, Ștefan Popescu, I. Steriadi, Ștefan Luchian, A. Verona, Al. Simonidy, Ip. Strâmbu, A. Satmary, Rodica Maniu, N. Vermont, Costin Petrescu, Oscar Obedeau, Otilia Michael, O. Spaethe Fr. Storck, D. Paciurea, I. Iordănescu, C. Brâncuș și Severin. În mijlocul expoziției a fost expusă minunata *Carte a Cântărilor* de A. S. R. Principesa Maria, al cărei talent subtil a fost recunoscut și în străinătate.

Expoziția a avut un succes neașteptat. S'au acordat medalii: de aur cl. I. lui G. Mirea; de aur cl. II. pictorilor Steriadi, Luchian și Verona.

Organizatorul expoziției a fost d-l Al. Tzigara Samurcaș, care își încheie darea de seamă cu următoarele cuvinte: «Prin participarea atât de reușită la expoziția internațională din München, arta românească și-a asigurat un loc demn în concertul națiunilor culturale ale Europei. Căci dezvoltarea artistică este dovada cea mai evidentă a gradului înaintea de civilizație a unui popor»

Istoria artei din Ardeal. Noi Români ne-am ocupat foarte puțin cu istoria artelor din trecutul nostru, deși avem un teren de cercetare destul de bogat. Pe lângă arta populară, avem arhitectura noastră la biserici și la case, avem pictura noastră și începuturi de artă industrială. În schimb Sașii au făcut cercetări întinse, cari ne pot servi și nouă de îndemn. De astădată amintim numai de lucrarea lui Victor Roth, în patru volume, și anume: *Geschichte der deutschen Baukunst in Siebenbürgen*, 1905; *Geschichte der deutschen Plastik in Siebenbürgen*, 1906; *Geschichte des deutschen Kunstgewerbes in Siebenbürgen*, 1908 și *Beiträge zur Kunstgeschichte Siebenbürgens*, 1914. Toate volumele au apărut în colecția «*Studien zur deutschen Kunstgeschichte*». Strassburg, Ed. I. H. Ed. Heitz. Sperăm că vom putea revine pe larg asupra acestor lucrări și a altora din domeniul artei, cari ne privesc și pe noi.

Expoziția tinerimii artistice. La București s'a deschis a 19 expoziție a tinerimii artistice, la care sunt reprezentăți și artiștii ardeleni: E. Matei, C. Medrea și Elena Popea. Ceeace înseamnă un pas spre unitatea noastră culturală.

ACTIVITATEA ASOCIAȚIUNII.

Monumentul Aurel Vlaicu. În ultima ședință s'a discutat din nou chestiunea ridicării monumentului Aurel Vlaicu. Suma ce s'a adunat la «Asociațiune» pentru acest scop e de K 6703.80. Dupăcum suntem informați la ziarul «Românul» mai sunt adunate vreo 10 mii coroane. Sculptorul C. Medrea ne informează că executarea schiței făcute de dânsul, publicată în

revista «Luceafărul», ar costa vreo 25,000 mii coroane. Comitetul central a luat dispoziții să concentreze toate sumele adunate pentru monument la Asociațiune și eventual să facă un nou apel către public pentru completarea sumei necesare la executarea monumentului proiectat de C. Medrea.

Cursurile Asociațiunii. S'au încheiat în Dumineca Tomii, cu conferința dlui Simion Mehedinți, profesor la universitatea din București, despre «Cultura românească în veacul XIX-lea». Comitetul central a hotărât să se publice toate conferințele, în întregime sau în rezumat, în revista «Transilvania», de unde să se tragă în volum.

În numărul viitor vom începe publicarea conferințelor.

Casa centrală a cooperativelor sătești. Comitetul central s'a ocupat și cu această chestiune importantă, în jurul căreia s'au născut unele polemici regretabile din prilejul înființării federațiunii «Infrățirea» inițiată de «Reuniunea română de agricultură din comitatul Sibiului». Se speră o soluție pașnică și o apropiere între factorii chemați să înfăptuiască această instituție atât de necesară pentru completarea organizației noastre economice. Asociațiunea, la toată întâmplarea, se va îngriji ca să îndrume acțiunea cooperativă, ce i s'a încredințat de D-l Stroescu și de adunarea generală, pe căi sănătoase și să o ferească de experiențe dăunătoare.

Despărțăminte. S'a înființat un nou despărțământ în *Biserica albă*. Director s'a ales D-l Dr. George Dragomir, protopop. Urâm noului despărțământ o viață plină de succese pe terenul cultural. — S'au proiectat înființarea de despărțăminte nouă în *Salonta mare* (comitatul Bihor) și *Buza* (comitatul Solnoc-Dobâca).

Basarabilor, așezând pe tronul din București un membru din acea familie, pe care-l credeă devotat. S'a mulțumit prin urmare să aducă Muntenia în sfera politicei sale fără a se gândi să o anexeze.

Numai după schimbarea concepției că țara este proprietatea Principelui și cu înrădăcinarea ideilor de suveranitate a poporului din veacul al 19-lea își face loc ideea unirii printre fiii națiunii din amândouă principatele. Călduroasele opintiri ale Românilor sunt ajutate dela jumătatea veacului de împrejurări favorabile, ivite în urma războiului Crimeei, cari cereau crearea unei bariere contra Rusiei la gurile Dunării. Dacă poporul român n'ar fi existat, el ar fi trebuit să fie inventat, căci necesitățile politicei europene cereau un pedestal contra Rusiei la Dunărea de jos.

Astfel năzuințele partizanilor unirii au concordat cu năzuințele lui Napoleon III de a crea un stat la gurile Dunării, care să fie o stavilă contra expansiunii teritoriale a colosului moscovit peste Dunăre. La congresul din Paris (1856) Franța a sprijinit cu multă căldură tendințele Românilor și a izbutit a face să triumfe *principiul* unirii prin crearea unei Curți de justiție la Focșani și prin unificarea măsurilor și uniformei militare din amândouă țările.

Odată *principiul* câștigat, Românii știură să clădească edificiul măreț al unirii prin alegerea *aceleeaș persoane* în amândouă țările (1859), iar providența făcea că noul ales să aibă toate calitățile cerute pentru a înfăptui opera măreață: pătrundere a împrejurărilor, știință în a le forța și multă abnegațiune și jertfire de sine în vederea realizării idealului. El a pus temelia României prin secularizarea mănăstirilor, improprietărea țăranilor și realizarea unirii complete în contra voinții Turciei și a altor state vecine.

Poporul românesc capătă apoi un principe din o familie strălucită europeană, care continuă opera cu multă încordare și izbuti să ducă barca cea nouă a statului printre cele mai periculoase stânci înălțându-și țara, în urma unui războiu contra Turcilor în unire cu Rușii, — unde Prințul Carol avu comanda supremă —, la rang de stat independent, pe care nu întârzie să-l proclame regat (1881) — punându-și pe cap Coroana de oțel, făurită din tunurile luate dela dușman.

Dar pe cât de grea a fost opera aceasta, de a formă din două țărișoare nebăgate în seamă un regat cu autoritate, tot așa de grea a fost consolidarea internă, căci noi n'am moștenit aproape nimic din trecut și a trebuit să clădim totul din nou: școli, căzărmi, linii ferate, drumuri, vapoare, clădiri publice etc. Nu e decât o jumătate de veac și ce drum frumos, ce operă măreață! Totuș nu suntem decât la jumătatea drumului, dar țara noastră va ști să meargă cu aceeaș viteză, căci deviza este: înainte și tot înainte!

Istoria literaturii noastre vechi.

Cursuri populare de Sextil Pușcariu.

14. MITROPOLITUL DOSOFTEIU.

«Acest Dosofteiu mitropolitul nu eră om prost (=simplu) de felul lui; eră neam de mazil, prea învățat; multe limbi știă, elenește, latinește, slovinește și alte. Adânc din cărți știă, și deplin călugăr și cucernic și blând ca un miel; în țara noastră pe aceste vremi nu se află om ca acela». Faima lui de om învățat și cucernic trecuse hotarele țării sale și când Dosofteiu cere dela mitropolitul din Moscva buchi pentru tipărirea cărților sale, acesta, trimițându-i-le îi răspunde: «că și mai departe de noi a pătruns obșteasca mărire pentru a ta urmare a lui Hristos» și «am aflat despre strălucita ta evlavie cătră Domnul Dumnezeu și râvna cea dumnezeiască și fierbinte ce ai în lucrurile credinței tale ortodoxe... cu mintea ta aleasă».

Se chemă cu numele mirean Dimitrie Bărilă. Părinții lui — pe tatăl său îl chemă Leontari și eră negustor, iar pe mamă-sa Misira — par a fi fost Aromâni de origine; câteva aromânisme în limba lui Dosofteiu indică acest lucru. S'a născut pe la 1624 și a fost mai întâiu călugăr la Pobrata (pe la 1649), apoi episcop de Huși (1658) și de Roman (1659), iar la 1671 ajunsese mitropolit al Moldovei. La 1673 emigrează cu Petriceicu-vodă în Polonia, unde-l întâlnim iarăși la 1686, urmând cu sfințenie moaștele Sfântului Ioan, pe care Sobiețchi le-a dus de la Suceava la Jolchiev în Polonia. Acolo muri la anul 1694, în 13 Decemvrie.

Munca lui a fost neobosită și prin numeroasele sale traduceri (între care pentru întâia oară se dădea Românilor Liturgia, Molitfelnicul și Octoihul) el a contribuit mai mult ca oricare alt scriitor bisericesc din secolul al XVII-lea la stabilirea definitivă a graiului strămoșesc în biserică. Prin mâinile sale au trecut multe manuscrise și cărți, pe marginea cărora el face notițe și din care își scoate material pentru marea sa operă de compilațiune pe care o tipări, la 1682, sub titlul *Vie ața și petrecerea sfinților*. Pentru întâia oară se dădea în această carte în mod sistematic o alegere a celor mai însemnate vieți ale sfinților, scoase cu deosebire din cele douăsprezece cărți de mineie grecești. Ele sânt, pe lângă Psaltire, cea mai literară parte din toate scrierile bisericești și prin conținutul lor variat au format lectura de predilecție a timpului.

Între alte cărți bisericești, el tipărește, la 1673, și o *Psaltire în versuri*. Ideea de a versifica psalmii nu e originală, deși lucrarea lui Dosofteiu e cea dintâi încercare de acest soiul ortodocși. În apus, dimpotrivă, Calvin versificase câțiva psalmi, dându-le astfel forma potrivită spre a putea fi cântați în biserică, iar poetul francez Clément Marot publicase cu mai bine de un veac înainte parafrizarea psalmilor în versuri. La Români trecuți la calvinism întâlnim deasemenea traduceri după psalmi și alte cântări religioase, uneori versificate, între altele și traducerea în versuri (din ungurește) a psalmilor, făcută de Ștefan Fogarași și păstrată în copia (din a. 1697) lui Ion Vizski. Biserica catolică la început a luat poziție ostilă în mod hotărât contra lor, dar văzând trecerea cea mare pe care o aveau, a făcut cecece făcuse în atâtea alte cazuri, a dat și ea o traducere deosebită. La Poloni, catolicul Ion Kochanowski, cel mai mare poet al timpului său, a dat o traducere în versuri, tipărită la 1577, care a devenit clasică. Pe aceasta a cunoscut-o de sigur Dosofteiu, poate prin prietenul său Miron Costin, și psalmii poloni i-au servit de model. El adoptă aproape toate formele de versificație, lungimea versurilor, împărțirea în strofe și chiar și felul rimei. Cu toate acestea n'a rămas de sigur fără influență asupra lui nici versul popular, pe care de sigur îl cunoștea și pe care une-ori se pare că-l imită.

Versurile lui Dosofteiu nu sânt curgătoare, iar accentuările nefirești ale silabelor jignesc tot atât de mult urechea noastră, pe cât

ne supără banalitatea rimei, necorectă de cele mai multe ori, și precum îngreunează înțelesul multele umpluturi. Și în celelalte scrieri ale sale limba lui e neîngrijită, cu expresii improprii, cu construcțiuni și întorsături greoaie, adesea influențate de originalul slavon sau grecesc, cu un prea pronunțat colorit dialectal și mai ales cu multe neologisme. El împrumută fără multă alegere cuvinte din limbile originalelor sale și — ceea ce ne bate mai ales la ochi — are un număr măricel de latinisme. Cu atât mai defectuos și impropriu devine felul său de exprimare în versuri. Având bunăoară să facă o rimă la cuvântul «socotință» el nu se sfieste de a plăsmui din grecescul ἀποσκοραξί ζω (= resping, desavuez) un cuvânt «aposcorachință», pe care apoi însuși se simte dator să-l explice prin următoarea notă marginală: «Spun pentru corbul, că deaca naște pui, îi hrănește până fac fulgi, și-i părăsește unde-s albi, că să 'ndoiaște de corbiță; atunci ei țipă, că n'au hrană, până fac pană neagră; atunci de-aci se 'ncreade corbul de-i hrănește; aceia iaste aposcorachință».

Astfel de curiozități nu trebuie să ne mire însă, căci ele erau la modă pe timpul acela și prin asemenea glose scriitorul făcea impresie de erudit; chiar și stilul nefiresc eră în gustul literaților epocii. Cât privește versurile, multele lor defecte sânt explicabile dacă ținem seama că Dosofteiu este cel dintâi scriitor român care ne-a dat versurile literare (căci traducerile din Ardeal și cele câteva dedicații din fruntea volumelor tipărite înaintea lui n'au nici o importanță) și că a avut să lupte cu toate greutățile începutului. Cu atât mai mult, cu cât s'a încumătat să versifice psalmii, atât de concisi ca stil și adesea atât de grei de priceput!

Dar Dosofteiu n'avea despre poezie ideile pe care le avem noi astăzi — dovadă e cronologia versificată a Domnilor Moldovei — și de aceea credea că, având atâta erudițiune, eră chemat a scrie și versuri. Cu toate acestea nu se poate spune că ar fi fost lipsit de orice talent poetic. Unii din psalmi — mai ales cei scriși în versuri scurte — au calități incontestabile și au ajuns chiar populari. Așa e bunăoară psalmul 46, pe care și azi îl cântă colindătorii, fără să ne dăm seama, când îl auzim, că glasurile subțiri ale copiilor înalță spre cer rugăciunea cernicului mitropolit de la sfârșitul veacului al XVII-lea. Odată chiară, admirarea sinceră pentru cântările lui David îi dădă acestui

evlavios preot fiorii adevăratei inspirații și «prăvind acest psalom (132)», a «scornit», precum ne spune, următoarele stihuri originale:

Cine-și face zid de pace,
Turnuri de frăție,
Duce viața fără greață
Ntr'a sa bogăție.

Că-i mai bună depreună
Viața cea frățească
Decât arma ce destramă
Oaste vitejască!

15. MIRON COSTÂN.

Miron Costân e cea mai simpatică figură a literaturii noastre vechi. Din scrierile și din viața acestui boier moldovean de viță veche se desprind deopotrivă pentru noi pilde frumoase de patriotism cald, de suflet nobil și drept, și de minte luminată de scânteia poeziei. Sfârșitul tragic al vieții sale îl apropie și mai mult de inimile noastre.

S'a născut în anul 1633, ca fiu al postelnicului (mai târziu hatman) Costân, care ținea în căsătorie pe o nepoată a lui Miron Barnovschi. Copilăria și-a petrecut-o în Polonia, unde se refugiase tatăl său și unde — la Bar în Podolia — îl întâlnim (1646) între elevii școlii conduse de Iesuiți italieni. Ca toți coconii de boieri de pe vremea aceea, el ia parte ca «dvorean» al regelui polon, la vârsta de optsprezece ani, în luptele date de armatele acestuia. Prin 1652 tânărul Miron se întoarce în Moldova, fiind bine primit de Vasile Lupu și bucurându-se și de protecția Domnilor următori. Adesea, în tinerețe, îl vedem în lupte, ca oștean viteaz, iar mai târziu Domnii îl întrebuințează în misiuni diplomatice. Cu ocazia diferitelor războaie el văzù Maramureșul, Ardealul și «pragurile» podului lui Traian, iar rolul său activ la aproape toate evenimentele mai importante politice din vremile acelea au fost de cel mai mare folos pentru cel ce aveà să fie istoricul țării sale. Cunoașterea Românilor de pretutindenii a contribuit de bună seamă la ideea despre unitatea etnică a neamului nostru, pe care o găsim exprimată în scrierile sale.

La 1661 e pârçălab de Hotin, la 1665 mare-comis. Sub Duca-vodă (1665—1666) e mare-paharnic, și îndată după aceea mare-vornic de Țara-de-jos, o funcțiune pe care o ținu până în 1675. În timpul acesta a cunoscut mai de aproape pe mitropolitul Dosofteiu, celalalt mare literat al timpului; între ei trebuie să fi fost o prietenie intimă, cu urmări însemnate pentru activitatea literară a amândurora.

Miron Costân se bucură de mare trecere la Curte și cuvântul lui apăsă greu în sfatul țării. Ion Neculce ne povestește mai multe anecdote din viața lui, foarte caracteristice pentru acest boier mândru și cinstit, care nu se sfiă să-și spună verde, cu orice ocazie, părerea sa, fie chiar și Domnului în față. Astfel a făcut la 1673 cu Petriceicu-vodă: «Ori să fie voia Mării Tale, ori să nu fie, noi nu ne vom lăsa casele să le iee Tătarii!» — și s'au închinat și i-au zis: «să fii Măria Ta sănătos!» și au ieșit afară. Și așa toți boierii și căpitaniii au purces, cela după cela, pre rând a se închinare și au ieșit afară. Iară Petriceicu-vodă au rămas numai singur, numai cu Hăbășescul hățmanul și cu casa lui, și au început a plân-gere și a blestemare pre Miron și pre alții». Cele mai frumoase sânt însă cuvintele adresate Domnului în anul 1683, când acesta ținea sfat cu boierii, cum să scape de primejdia de a fi prinși de Poloni: «Ce puteare au ei să vie asupra Mării Tale? Să nu dăm locul, că pământul acesta este frământat cu sângele moșilor și strămoșilor noștri!»

Dar Polonii au prins și pe Duca-vodă și pe Miron Costân. Numai prin intervenția unui prieten polon scăpă de jaf și de robie și rămase în Polonia, până când, urcându-se pe tronul Moldovei Constantin Cantemir, se întoarse, la invitarea acestuia, în țară «foarte scăpătat; și l-au avut Cantemir-vodă în milă și cinste».

Prietenia aceasta nu ținu însă mult. În anul 1691, luna Decembrie, se săvârși tragedia Costăneștilor. Cauzele ei nu sânt deplin lămurite; se pare însă că o seamă de boieri, nemulțumiți cu domnia lui Cantemir, au urzit o conspirație împotriva lui, din care făcea parte și Velicico Costân, fratele lui Miron, care pare a fi fost chiar destinat de urmaș al lui Cantemir. Domnul prinse de veste de acest complot și-și răzbună crunt, omorind pe Velicico. Neculce povestește cum, intriganții Cupărești, după tăierea acestuia, au îndemnat pe Domn să tragă consecințele acestui omor: «Acum, de vreme ce ai omorît pe Velicico, trimite de prinde și pe frate-său, Miron logofătul, de-l omoară, ori vinovat, ori nevinovat, să nu scape, c'apoi încă a hi mai rău și de tine și de noi! — Deci Cantemir-vodă nu și-au socotit viața lui, că eră trecut cu bătrânețele, om de șaptezeci de ani...» ce s'au potrivit neprietinilor și nu și-au cruțat sufletul». «Însă

Miron logofătul», spune un alt cronicar, «nefiind în Iași într'aceea dată, ci la țară, la un sat al lui, și s'au fost tâmplat de i-au murit giupâneasa, ce vrând să o astruce, iată au sosit și la dînsul, dela Cantemir-vodă, armașul al doilea, Racoviță, cu un steag de lefegii, ca să-l ducă la Iași. Ce el se rugase ca să aibă păsuală până și-a îngropă giupâneasa, și să purceagă; și fiind așa, iată, de sârg au sosit și Macri vătavul cu a doua poruncă, cum în ce loc îl va află, acolo să-i taie capul. Și după poruncă așa într'acela ceas i-a tăiat capul. Și l-au astrucat împreună cu giupâneasa lui».

Planul de a scrie istoria țării sale trebuie să se fi format de timpuriu în mintea lui Miron Costân, iar îndemnul va fi fost același ca și la Ureche, pe a cărei operă el o cunoșteă în redacția lui Simeon dascălul. Dar Costân concepă dintru început ideea mai mare, mai grandioasă decât predecesorii săi. Pe Ureche îl interesase numai soarta țării sale moldovene și deci începuse cu descălecarea lui Dragoș. Miron Costân, care cunoscuse mai de aproape pe Românii din alte ținuturi și pentru care legăturile noastre cu Roma nu erau numai o curiozitate istorică, ci un fapt vrednic de o cercetare mai amănunțită și un gând simpatetic, hotărî să scrie istoria Românilor, începând-o de acolo de unde ea de fapt pornește, de la întăiul descălecat al lui Traian în Dacia.

Dar realizarea unui asemenea gând cerea mult timp și liniște. «Ce sosiră asupra noastră acele vremi de acmă», spune el cetitorului, explicându-i de ce nu și-a putut pune în practică gândul pe care-l urzise, «de nu stăm de scrisori, ce de grije și suspinuri. Și la acest feliu de scrisoare, gând slobod și fără valuri trebuiaste iară noi prăvim cumplete vremi și cumpănă mare pământului nostru și nouă». De aceea, abia pe la sfârșitul vieții ajunge să-și scrie opera sa, astfel precum o plănuse. Totuși, chiar în cea dintâi scriere el schițează planul și își exprimă cele două convingeri care formează contribuția nouă și prețioasă pentru istoriografia noastră: 1. că sântem coloni romani, precum o dovedește istoria și limba și 2. că toți Românii sântem aceiași: Moldoveni, Maramurășeni, Ardeleni chiar și Cuțovlahii, «o colonie romană de aceeași limbă cu noi și mult mai apropiată de limba italiană decât de vorba noastră» (ap. Iorga).

Ideile acestea le găsim în «Cronica țărilor Moldovii și Munteniei» pe care o scrie, la îndemnul unui înalt dignitar polon, în limba polonă, și care e scrierea terminată mai întâi. Ea începe cu Dacii, care erau, după părerea lui, Tătari, rude ale Ardelenilor, continuă cu războaiele Romanilor, vorbește de invaziunile Tătarilor «înțorși», și în fine ajunge la descălecatul lui Dragoș. Urmează apoi o parte descriptivă despre numele Moldova, Muntenia, Basarabia, titlul Domnilor, despre limbă, religie, ținuturi și orașe.

La dorința lui Sobiețchi, care aveă interese în Moldova, Miron Costân își prefăcù opera în versuri polone, numind-o «Descrierea Țării moldovenești și muntenești», și o dedică regelui polon (1684). Întrebuințând câteva izvoare nouă, el desvoltă mai pe larg unele din ideile sale vechi și amintindu-și cele văzute în călătoriile sale, spune că limba cea mai frumoasă și mai apropiată de cea italiană este cea din Maramureș și din Făgăraș, unde sânt atâți Români, ca și când nici odată n'ar fi emigrat în Moldova și Muntenia.

Între cele două scrieri polone, el scrie în românește (înainte de 1677) «Letopisățul țării Moldovei... de unde au părăsit a scriere răposatul Ureche vornicul..., să nu se treacă cumva cu uitarea..., cu această făgăduință, că și letopisețul întreg să aștepți de la noi, de vom aveă zile». La început, se ține de izvoarele sale polone și de tradiția orală culeasă de la bătrâni, și povestirea sa, care, în forma păstrată nouă, ajunge până la anul 1661, devine mai vioaie și mai bogată în amănunte pentru cei zece ani din urmă, când descrie evenimentele la care a luat însuși o parte activă. Partea aceasta din urmă poartă caracterul unor memorii: «Așa și nouă, iubite cetitoriule, ne este mai lesne a scriere de aceste vremi, în care mai toate le-am prilejit singuri». În tot cursul acestei scrieri ale sale zvăcnesc, ca note stăpânitoare, iubirea de dreptate, de țară și de lege.

Pe la sfârșitul vieții sale, între anii 1685 și 1691, a ajuns în sfârșit să-și realizeze și gândul care l-a muncit din tinerețe, să scrie «Cartea pentru descălecatul dintâi al țării Moldovei și neamului moldovenesc». De data asta n'o mai face într'o limbă streină, ci în frumosul graiu moldovenesc, pe care-l știă mlădiă cu atâta măiestrie. Cu ocaziunea aceasta el se îndreaptă cu violență împotriva «basmelor» lui Simeon dascălul și, precum

credea el, și ale lui Misail călugărul. Contra aserțiunii că Moldovenii ar fi hoți aduși de Traian din temnițele Romei pe vremea regelui ungar Ladislau, aduce M. Costân o mulțime de argumente scoase cu micală din scriitori latini și poloni, le caută în argumentația sa logică și triumfă cu argumentul atât de delicios prin năvitățile sa: «De unde s'ar afla din temnițe cu sute de mii de mii de oameni? Apoi și femeii atâtea tălhărițe unde eră?» Dar ceea ce ne atinge mai ales astăzi, e însași revolta sa sinceră față de injuria care se aducea neamului și aceluia cuvinte caracteristice pentru sfințenia ce o avea el pentru arta istoriografiei: «De aceste basme să dea ei seamă și de această ocară. Nici este șagă a scrie ocară vecinică unui neam. Că scrisoarea este un lucru vecinic; când ocărăsc într'o zi pe cineva, este greu a răbdă, dar în veci? Eu voi da seama de ale mele câte scriu!»

Miron Costân n'a scris numai versuri polone, ci și versuri românești. Subt titlul «Viața lumii» și având drept motto versetul biblic «Deșertarea deșertărilor și toate sânt deșarte!» el a alcătuit 128 de versuri lungi, în care a încercat să arăte «cum iaste de lunecoasă și puțină viața noastră și supusă pururea primejdiilor și priminealelor». Ca și stihurile lui Dosofteiu, versurile lui M. Costân sânt banale și greoaie, ele n'au izvorit dintr'un talent înăscut, ci, precum însuși mărturisește — și par'că auzim cuvintele ce le va rosti peste un veac și jumătate G. Lazăr — «mai mult să se vadă că poate și în limba noastră a fi acest fealiu de scrisoare ce se cheamă stihuri».

Poezia nu avem s'o căutăm la Miron Costân în stihuri, ci în proza sa plină de avânt, în povestirea trecutului țării sale pe care o iubea cu atât foc, de care eră atât de mândru și despre care vorbește atât de frumos. «Ar fi putut», zice dl Iorga, «în 1691, să nu-i îngăduiască timpul de rugăciune slujitorii lui Cantemir, căci asupra bătrânețelor sale el își mântuise sufletul, ridicând cătră Dumnezeu rugăciunea acestei fapte bune față de neamul său!».

• 16. STOLNICUL CONSTANTIN CANTACUZINO.

Pe timpul când începea și în Țara-românească să se înghebe istoriografia națională, s'a scris un început de cronică, care n'a străbătut în public, dar care, prin ideile ce se exprimă

în ea și nu mai puțin prin personalitatea autorului ei, constituie una dintre cele mai valoroase opere literare ale acestui timp. E vorba de *Istoria Țării-românești* de Stolnicul Constantin Cantacuzino.

Stolnicul Cantacuzino era cel mai învățat boier al țării sale. El călătorise prin Europa și făcuse studii înalte la vestita universitate italiană din Padova. Carnetul său de studii, păstrat până astăzi, dovedește cât interes avea pentru studii și pentru cărți de învățătură. Streinii care au trecut prin Țara-românească au cuvinte de mare laudă pentru învățătura lui: «din copilăria sa a fost dat cu totul învățătorei; la limba elinească era un mare filosof...; la Roma a învățat limba latinească... Viața și vremea sa o petrecea pururea cu dascălii, cu spudeii și cu bărbății procopsiți», atestă un document contemporan, iar agentul svedez Hyltjen zice: «Sânt aici câțiva boieri cumiști și cărturari, care au văzut lumea..., mai ales un unchiu după mamă al Domnului, comitele Cantacuzino, un bătrân cinstit, care prin studii și călătorii în streinătate a căpătat o mare experiență și o mare ghibăcie» (ap. Iorga). «Atât de bine știă limba greacă și subtilitățile teologice ale bisericii ortodoxe, încât Stolnicului i se adresau, ca la ultima instanță, traducătorii cărților bisericești pentru a cere explicarea unor cuvinte grecești neobiceiuite sau pasagii obscure, sau pentru a primi deslegarea unor chestiuni dogmatice delicate» (D. Russo).

Prin familiarizarea cu cultura apusului, Stolnicul Cantacuzino a ajuns, ca și contemporanul său moldovean M. Costân, să fie nemulțumit cu lucrările antecesorilor săi, care începeau istoria Țării-românești de la descălecat. El spune că istoria Românilor începe cu venirea lui Traian, că Muntenii, Moldovenii, Ardelenii și Cuțovlahii sânt de aceeași origine, și părerea sa și-o exprimă plin de mândrie astfel: «Valahi, cum le zic ei, iar noi: Români, sânt adevărați Romani în credință și în bărbăție... Însă Român nu înțeleg numai ceștia de aici, ci și din Ardeal, care încă și mai neaoși sânt, și Moldovenii și toți câți într'altă parte se află». El a văzut uneori chiar mai clar decât Miron Costân, exprimând mai întâi părerea că Dacii n'au pierit în urma războaielor romane și că noi am continuat totdeauna să rămânem în Dacia. Mai digresiv însă decât Costân, el se pierde adesea în amănunte, care îi dau ocazia să-și arăte neobiceiuita-i eru-

dițiune, care însă fac ca lucrarea lui să nu apară atât de înche-gată și turnată într'o formă atât de măiastră ca a aceluia. El nici nu ajunge cu povestirea sa decât până la invazia Hu-nilor în regiunile locuite de Români.

Dar nu numai felul culturii sale și rezultatele științifice la care a ajuns îl aseamnă pe stolnicul Cantacuzino cu Miron Costân, ci și sfârșitul său tragic.

Născut pe la mijlocul sec. XVII dintr'un tată descendent al împăraților bizantini și dintr'o mamă din neamul Basarabilor — Domnița Elena, fiica lui Radu Șerban — el avu să sufere din tinerețe prigoniri din partea lui Grigore Ghica, care-l întemnițase și pusese slujitorii să-l bată la tâlpi. Abia când pe tronul țării se urcă fratele său Șerban, încep zilele senine ale vieții sale. Fără să ceară vreo funcțiune boierească însemnată, el rămâne subț acesta boierul cel mai respectat în divan. După Șerban, urmă pe tron nepotul său de soră, Constantin Brâncoveanu, care-l stimă ca pe un părinte. «De multe ori», scrie Radu Greceanu, «și noi am auzit pe Constantin-vodă zicând că: eu tată n'am pomenit, devremece am rămas mic de tată, fără cât pre dumnealui, tata Constantin, l-am cunoscut părinte în locul tătâne-mieu». Stolnicul Constantin rămase deci subț domnia nepotu-său sftnicul cel mai ascultat al acestuia. E caracteristică pentru superioritatea lui față de Domn următoarea anecdotă, citată de d-l Iorga după un act contemporan: După plecarea generalului Heissler din Drăgănești, Vodă trimise un călăraș la Constantin, la Brăila, cu știrea că Heissler a fost la dînsul. Și Constantin întrebă îndată pe călăraș, dacă Domnul l-a prins. Răspunzând însă călărașul că nu, a scuipat în ochii trimisului zicând: «Vezi ce prost e Vodă, când nu sânt eu acolo».

După tăierea Brâncoveanului și a fiilor săi, urmă pe tron Ștefan, fiul Stolnicului. Dar peste doi ani, Nicolae Mavrocordat izbutind să câștige tronul Munteniei, Cantacuzineștii trebuiră să se refugieze la Constantinopole. Acolo fură aruncați în temniță, averile lor fură vândute la mezat, iar «în noaptea de șase spre șapte Iunie 1716, Ștefan Cantacuzino și tatăl său au fost gățuiți în închisoarea bostangi-bașei și trupurile lor zvăr-lite în mare».

17. NICOLAE COSTÂN.

După moartea Brâncoveanului și a ultimului Cantacuzino în Muntenia, și în luptă cu Cantimireștii și Racovițenii în Moldova, apare, deschizând epoca Fanarioților, primul Domn strein, Nicolae Mavrocordat, care, între anii 1709 și 1730, a domnit de câte două ori în Moldova și în Muntenia, fiul dragomanului Alexandru Mavrocordat, căruia îi plăcea să se numească *Exaporitul*. Tatăl și fiul erau oameni cu înaltă cultură bizantină, amândoi scriitori, mai ales Alexandru, autor al unor tratate de medicină, filosofie și istorie. Nicolae urcă tronul Moldovei cu cele mai bune intenții. Cu toate actele sale de răzbunare, el era om integru și doritor de cultură: biblioteca lui vastă, pe care Sulzer o evaluă la 600,000 de volume (și care cuprindea între alte rarități și o biblie coptă din secolul al III-lea) e cea mai bună dovadă despre aceasta. A fost deci firesc ca «cel mai preocupat dintre Domnii români ca să lase viitorimii despre cârmuirea lui amintirea pe care el o voia» să-și caute un cronicar oficial. Prin vasta sa erudițiune, prin probele de scriitor ce le dăduse până atunci, prin aplecările sale spre studii istorice și, în sfârșit, prin numele ce purtă, persoana indicată de a deveni cronicarul oficial al Curții era *Nicolae Costân* (născ. pe la 1660), al doilea fiu al lui Miron și al logofetesii Iliana. Ca și tatăl său, el făcuse studii în Polonia. După nenorocirea căzută asupra familiei sale în anul 1691, el luă drumul pribegiei, dimpreună cu frații săi. Subt Duca-vodă, pe a cărui fiică o luase în căsătorie, fu ridicat la rangul de hatman și ajunsese mai târziu mare-hatman și mare-vornic, iar subt Nicolae Mavrocordat, care ținea foarte mult la el, ajunsese mare-logofăt.

Înainte încă de a primi însărcinarea oficială din partea domnitorului, Nicolae Costân pare a fi fost preocupat de gândul de a continua opera neterminată de tatăl său, nemulțumit cu continuările scrise de alții: «Iar a pomeni de nește letopisește pe urmă — adecă după Miron Costân — scrise de o seamă de boieri de țară, nu socotesc altă, fără cât ocară li se face la vecii viitorii de i-aș pomeni, că și la istorii a le scrie deplin și pe larg trebuie și învățătura și știința altor țări, care aceia nu o au avut». Dar nici cu letopisețul lui Ureche și nici chiar cu cel scris de tatăl său, Nicolae Costân nu era mulțumit, căci nici aceștia nu scriseseră destul de

«pre larg». De aceea el se apucă (pe [la începutul anului 1711) să prefacă și cronicile lor și să scrie o istorie a Moldovii, așa cum credeă el că trebuie scrisă, o operă în care să-și poată arăta toată erudițiunea sa. Ureche începuse dela descălecatul lui Dragoș, Miron Costân de la descălecatul dintâi, al lui Traian, Nicolae începe — «de după potop». Însași «predoslovie» pusă în fruntea cronicei sale e caracteristică pentru întregul său fel de a scrie. «Letopisețele nu sânt să le citească numai omul, să știe ce-au fost în vremile trecute, ce mai mult să hie de învățătură ce este bine și ce este rău», așa se exprimă, pe scurt și frumos, înaintașii săi. Nicolae Costân însă, cu felul său complicat de exprimare, nu se mulțumește cu o propoziție spre a-și arăta profesia sa de credință, ci el scrie: «Nime mai bine și mai pe scurt toată desfătarea istoriei n'au cuprins, iubite cetitorule, decât acela domnul voroavei rămle- nești, Țițero, carele o au numit ocârmuitoare vieței; că cu aceea voroavă a lui toată roada a tuturor bunătăților cuprin- zându-o, au deșteptat viața oamenilor cătră giudecățile istorii a le ticsi. Întru aceasta părare fost-au și Tucicides, carele pre istorie o numește a fi cel mai ales și mai mare a vieți ome- nești vistieriu, mărturisind, zice, cumcă nici odânăoară să nu fie istorie osăbită din mănule stăpânitorilor și a sfeatnicilor țarilor, ca o înfrânare celor desfrânați, agiutorindu-se cu cetirea ei să poată isprăvi trebuințele și a se feri de tâmplările primejdioase, când se prevăd pricini ca acealea. Că nici o înțelepciune ome- nească alta nu-i decât luare aminte primejdiilor și lucrurilor viitoare dintru ceale trecute, ca dintr'un izvor scoasă știința; care singură istoria mai multă decât alte științe se socotește a fi. Că istoria...» etc., etc... urmează astfel pe câteva pagini. În locul frazei miezoase din scrierile înaintașilor săi, cu întorsă- turie sintactice pline de efect ale graiului popular, Nicolae Costân introduce acuma perioada măiestrită și necurgătoare a modelelor sale umaniste, cu eleganța ei de modă, cu intercalări silite, care fac ca fraza, în loc să se adapteze ideii, să se lăfă- iască într'un stil factice, târînd după sine și dismembrând gân- dul, pe care îl abate pe căi lăturalnice. Și așa cum e stilul său, așa e și omul, vecinic preocupat de a-și afișa cu toată ocazia cunoștințele, care toate sânt culese din cărți. La el nu întâlnim expresia credinței sale intime, reflexiuni proprii asupra lucru-

rilor văzute în viață, ci el reproduce ceea ce a cetit la alții. Începând istoria românească cu Adam și continuând-o cu istoria universală veche, el își cere totuși iertare de la cetitor că a făcut-o «mai scurt de cum ar fi fost datoria să scriem». Dl. Iorga — deși exagerează defectele lui Nicolae Costân, atribuindu-i și slăbiciuni de caracter pe care nu pare a le fi avut — are dreptate să exclame: «Nu se poate o deosebire mai mare decât aceea care există între tată și fiu. Miron e un poet, un pasionat, un ambițios, deschizător de cale în cultura neamului său și făuritor de teorii... Nicolae e un pedant..., un compilator prin vocație, mândru că merge pe urme streine... În orice împrejurări, Miron Costân ar fi fost cine va, pe când Nicolae Costân datorește totul altora: școlii care l-a format și părintelui, pe care s'a simțit dator să-l imite... După luptătorul cu mâna abia descleștată de pe sabie, după poetul vizionar cu mâna pe fruntea-i largă de întrevăzător al viitorului, avem cărturarul sec, «viermele de carte», pisarul erudit, cu călimările în brâu și volumele subțioară... Trecutul îl etichetă, pentru prezent n'avea nici un interes, iar viitorul nu putea să-l vadă».

Și mai evident decât din scrierile sale istorice, reiese felul de a scrie al lui Nicolae Costân din lucrarea sa *Ceasornicul Domnilor*, pe care a scris-o între 1710 și 1712. E o scriere filosofică dintre cele ce erau foarte gustate pe timpul acela. Se adresează Domnilor și societății înalte și conține multe învățături despre felul cum are să se poarte domnitorul și cum să fie crescuți copiii. Lucrarea e dela început până la sfârșit un tratat rece, erudit, fără scânteieri artistice, și autorul ocrolește consecvent orice pilde, orice digresiune scoasă din experiența sa sau relativă la timpurile sale, care ar fi pentru noi atât de prețioase. Chiar și acolo unde ni s'ar părea că le găsim, ele sânt traduse după modelul său, Istoria lui Marc Aureliu de Guevara.

Dar felul acesta de a scrie, atât de depărtat de noi, eră apreciat pe vremea sa și trebuia să îi convie mai ales lui Mavrocordat, care-l însărcină, precum am spus, cu scrierea unei cronici oficiale. Când a primit însărcinarea aceasta, N. Costân ajunsese cu letopiseșul Moldovii, pe cât se pare, până la domnia lui Ștefan Tomșa, căci de aci încolo — Domnul fiind Grec —

în cronică lui nu se mai găsesc cuvinte injurioase la adresa Grecilor. Dar prin multele digresiuni ce eră obicînit să le facă, N. Costân înaintă numai cu greu, iar Mavrocordat, căruia nu-i eră atîta să se scrie trecutul țării ce stăpînea, cît mai ales să fie preamărită domnia sa, pare a fi îndemnat pe cronicar să lase deocamdată lucrarea începută și să scrie istoria Moldovii decînd apare el în fruntea ei. Astfel N. Costân se apucă să scrie istoria contemporană a țării sale, începînd cu anul 1709. Dar nu-i fu dat să lucreze mult la ea, căci în Septemvrie 1712 o moarte timpurie îl răpune, lăsînd neterminată și *Cartea pentru descălecatul dintîi a țării Moldovei*, cu care ajunge numai pînă la anul 1601, și *Cronica* sa despre Nicolae Mavrocordat, care începe cu a. 1709 și ajunge cu povestirea evenimentelor pînă la căimăcănia lui Mavrocordat în a. 1911.

18. RADU POPESCU.

Dar N. Mavrocordat a găsit, între cronicarii Munteniei, pe unul care i-a preamărit faptele nu numai cu devotament, ci și cu talent. E Radu Popescu. Înainte de a vorbi de opera acestuia, ne vom ocupa ceva mai pe larg decît ne e obiceiul și cu viața lui, fără de cunoașterea căreia scrisul lui nu se poate înțelege.

Cel mai însemnat cronicar muntean eră numai pe jumătate Român. Moșul său, Gheorghe Carida, eră unul dintre Grecii care încunjurau pe Leon Tomșa. El fu făcut de acesta boier al Divanului. Pe cît de puțin simpatice ne sînt azi figurile acestor venetici, pe atît de tragică a fost soarta unora dintre ei. Ridicați prin uneltiri și intrigi, înavuțiți pe căi piezișe, ei adesea își pierdeau rangul și averea tot atît de repede precum le agoniseră, și o moarte năpraznică eră adesea răsplata unei vieți de lingușiri. Astfel fu jefuit și omorît și Carida, în anul 1655, pe vremea unei răscoale. Și mai marcante sînt clipele de strălucire și de cădere în viața fiului său, Hrizea. Dela părintele său moștenise averea și numele care îi deschidea cariera. Va fi primit însă și acea îndrumare pentru viață, care aveă de principiu parvenirea, iar de mijloace slugărnicia și lingușirea față de cei puternici, necruțarea față de cei slabi, șiretenia față de toți. Înainte de toate însă bătrînul Carida se îngrijise ca fiului său să-i întărească situația, căsătorindu-l în aristocrația pămân-

teană. Hrizea luase de soție pe fiica unuia dintre cei mai influenți boieri ai țării, marele ban Gheorghe Băleanu. Faptul acesta a fost hotărîtor, căci lupta între Băleni și Cantacuzinești dominează întreaga istorie a Țării-românești în a doua jumătate a secolului al XVII-lea. Financiar iscusit, Hrizea a ocupat sub Domnii dușmani Cantacuzineștilor funcțiunea atât de importantă și de lucrativă de mare-vistier. Dar ajungând în anul 1679 pe tronul Munteniei Șerban Cantacuzino, începură persecuțiile. La început dușmanul său cercă să-l nimicească sărăcindu-l, apoi aruncându-l în temniță și în sfârșit «cu moarte groaznică l-au omorît».

Dintr'un tată grec, ajuns atât de repede la strălucire, și dintr'o mamă care eră purtătoarea unui nume falnic de vechi boieri români, s'a născut Radu, pe la anul 1650.

El reprezintă deci, în scara acestui neam de origine grecească, a treia generație, amestecată de astădată cu sânge românesc. Din Radu sin Hrizii numele lui se preface mai în urmă, când timpul a șters amintirea strălucitoare a tatălui, în numele curat românesc de Radu Popescu, după moșia familială Popeștii, din jud. Ilfov.

În creșterea lui Radu s'a ivit o notă nouă: copilul celui ce prin istețimea sa s'a înălțat atât de repede, aveà să se înalțe mai ales prin cultura sa, prin cunoștințele pe care și le-a câștigat într'o educație îngrijită. Radu știà, afară de românește și grecește, și latinește, și ceea ce eră mai rar, și turcește. Astfel el a fost nume educat pentru funcțiuni înalte diplomatice. Pe acestea însă nu le prea împlini în viață. E adevărat că de câteva ori îl vedem însărcinat cu misiuni grele și onorifice, pentru care eră indicat prin cunoștințele sale de limbi, dar împrejurările politice și, probabil, și predispozițiile sale, au făcut ca Radu Popescu să nu joace un rol politic atât de important ca tatăl său, iar calitățile sale să și le pună în serviciul altei cauze, a literaturii istorice.

Documentar îl întâlnim întâiași dată la 1675, când ocupă funcțiunea de logofăt de vistierie. În urma nenorocirii familiare, văduva lui Hrizea numai cu greu scăpă de urgia lui Șerban Cantacuzino, refugiindu-se cu copiii săi în Turcia și apoi în Moldova. Abia când pe tronul Țării-românești se urcă Brâncoveanu, care eră înrudit numai după mamă cu Cantacuzineștii

Radu Popescu crede că se poate întoarce iar la București, unde-l întâlnim în anul 1689 și unde primește câteva misiuni și direcții, precum cea de clucer de arie (1693) și apoi cea de mare-clucer (până la 1696). Dar sub acest domnitor sfătuit de stolnicul C. Cantacuzino, cronicarul nostru nu se simțea în largul său și de aceea nu pregetă să intre într'un complot împotriva Domnului. Brâncoveanu descopere, «hainlăcul» și deși iartă, după felul său, pe trădători, păstrează o bănuială împotriva lui R. Popescu și îl ține la distanță, dându-i doar câte o boierie care nu corespunde nici cu vârsta nici cu cultura sa. De aici necazul acestuia împotriva Domnului, un necaz ce crește cu cât domnia Brâncoveanului se lungea. Subt urmașul lui Constantin-vodă, Popescu ajunge iarăși boier mare, mare-vornic de Târgoviște, și primește importanta misiune de a pregăti conace pentru Carol XII al Svediei. Căci deși domnitorul cel nou era un Cantacuzino (Ștefan, fiiul stolnicului Constantin), el își surpase înaintașul; trecând pe partea lui, Popescu își stâmpără mânia contra Brâncoveanului. De ura sa împotriva Cantacuzineștilor, care sărăciseră și omoriseră pe tatăl său și persecutaseră neamul mumei sale, el își aduse iarăși aminte când, după optsprezece luni de domnie, Ștefan-vodă își pierdù tronul și viața și când îi urmă Mavrocordatul. Acesta era un dușman aprig, — nu atât personal, cât mai ales politic — al Cantacuzineștilor și de el se alipește Radu Popescu din toată inima. Deși protejat de noul Domn, deși dăruit cu bănia-mare, oportunistul Popescu își schimbă ținuta când Mavrocordat e prins și dus în Ardeal de imperialii austrieci, și e unul dintre cei mai de căpetenie membri ai partidei «germane», așteptând și el dela Austria salvarea țării de subt Turci. Astfel numele lui figurează pe toate jalbele trimise la Viena de boierii care voiau să dea tronul lui Gheorghe Cantacuzino. Dar Viena nu se mișcă. Radu Popescu își ia deci nădejdea dela imperiali și se întoarce la Nicolae Mavrocordat, care-l și răsplătește cu dregătoria de mare-vornic, sfetnicul cel mai de frunte în divan.

La 1723, în vârstă de vreo 70 de ani, și având încrederea deplină a domnitorului, Radu Popescu depuse însuși, de bună-voie, funcțiunile sale, și se retrase la Mănăstirea de la Radu-vodă, unde primì numele de Rafail monahul și unde murì, bătrân, între lunile Martie și Octomvre 1729.

Viața aceasta plină de neconsecvență politică abia am înțeleg-o dacă nu ne-am aduce aminte că în epoca aceea setea de mărire și de avuții stârnea, la boieri, ambițiuni prea mari, urmate de prigoniri adesea nemeritate din partea bănuitorilor Domni, și că pe atunci consecvența politică eră o naivitate și o utopie în ochii acestor oameni ce nu prea puteau distinge binele neamului de interesele lor personale.

Dar nu tót atât de șovăitor ca în atitudinile sale politice ne apare Radu Popescu în scrieri. Aici ura sa împotriva Cantacuzineștilor se trage ca un fir roșu dela începutul povestirii până la sfârșit. Căci dacă în viață el s'a dat adesea după păr și și-a mlădiat convingerile atât de des, încât nu-l mai putem urmări cu simpatiile noastre, în cronică e consecvent și și varsă tot focul inimii împotriva dușmanilor săi, nefiind cruțator cu expresii ca «hoțul acel bătrân... Constantin stolnicul» și »spurcatul de Șerban-vodă». Istoricul, consultând scrierea sa, va trebui să caute adevărul dincolo de aceste erupțiuni pătimase; cel care o citește însă numai ca pe o operă literară, o urmărește cu interes, căci temperamentul vioiu al scriitorului te răpește, sinceritatea tonului se propagă asupra lectorului și stilul primește relief. Artă de a povesti nu e în definitiv decât artă de a ști reliefa. Iar Radu Popescu e un bun povestitor, căruia îi plac imaginile, care se oprește bucuros la partea anecdotică a istoriei, căruia îi place să facă din când în când câte o glumă ca să învioroze povestirea, nefiind prea alegător în expresii. «Dracului dă-i fum de tămâie cât de mult, el rămâne în firea lui tot drac; așa și Goleșcu», «pe Gheorghe Beizadea... din cal l-au făcut măgar», «au cercat cămila să-i puie cercei la urechi, și i le-au tăiat», «mânios ca un urs împușcat» și alte figuri ca acestea împistritează stilul lui și îi dă un colorit personal. Dar pe lângă temperamentul său vioiu, pe lângă darul de povestitor și plăcerea de a povesti, el mai e și un om cult și cetit, care e în stare să întregească în multe privințe pe Stoica Ludescu cu știri scoase din izvoare streine. În trecutul țării el vede limpede, datează începutul Românilor de la Traian, și introducând neologisme latinești în limbă, el vorbește cu convingere despre «patrie» și despre urita «tirănie». Păcat numai că nota sa personală, atât de pronunțată când își critică dușmanii, se pierde în laude une-ori prea lingușitoare la adresa protectorului

său, N. Mavrocordat: «A pomeni toate bunătățile pre deplin câte aveã Domnul, nu mă lasă obiceiul istoriei. pentru ca să nu dau bănuială de colachie, care românește se zice ciocoinicie. Drept aceea cu tăcere le trec; numai atâta zic, că toate faptele îi erau cu dreptate și nici cum nu sufereã să se facă cuiva strâmbătate, din fire fiind iubitor de dreptate, milostiv, lesne iertător și cu frica lui Dumnezeu. Care acestea toate, văzându-le însuși cu ochii, de le voi trece cu tăcerea, pietrele vor strigã!»
(Va urmã).

Școala activă.

Școala noastră primară, care în temeliile ei e o școală aproape curat intelectualistă, a decăzut, mai ales în urma art. de lege XXVII din 1907, într'un verbalism păgubitor și sănătății și culturai elevului, și deci, păgubitor și culturai poporului nostru și culturai universale.

Grație mai ales activității organelor de control ale statului, materialismul didactic a luat locul aproape al tuturor principiilor pedagogice sănătoase.

Din situația aceasta antipedagogică școala noastră trebuie mântuită. Trebuie făcut totul ca, și până la modificarea art. de lege amintit și a planului de învățământ în vigoare, școala noastră să fie adusă în consonanță cu principiile pedagogice.

În acest scop, pe lângă adoptarea sistemului de învățământ alternativ, credem că e o chestie de viață pentru cultura și pentru educația noastră ca învățătorii să se familiarizeze cu principiile «școlai active», pe baza cărora să-și desfășure întreaga lucrare.

Școala activă însemnează introducerea principiului muncii în învățământ, în educație și în viața școlară.

Școala activă nu însemnează introducerea lucrului manual ca obiect de învățământ, alături de celelalte obiecte, ci însemnează înviorarea vieții școlare și a tuturor materiilor de învățământ prin participarea activă a elevului la întreaga muncă ce se desfășurã în școală.

Școala activă vrea să prefacă școala de vorbe de astăzi, în care elevul nu învață decât să reciteze vorbe, pe cari foarte adesea nu le înțelege, în școală de lucru.

Școala activă nu se mărginește la intuiție, ci cere ca elevul să ia parte activă cu ajutorul tuturor sensurilor și facultăților lui la câștigarea și prelucrarea cunoștințelor. Elevul nu numai să audă cu urechile și uneori să vadă cu ochii lucrurile pe care are să le învețe, ci întrucât numai se poate, să facă însuș experimente, să le imiteze, să le compună și descompună, să le desemneze, să povestească și să scrie despre ele liber, să le modeleze în lut, să le execute în diferite materii (hârtie, lemn, sârmă etc.) și să le dramatizeze.

Școala activă, spre deosebire de școala actuală, nu se adresează numai puterii de înțelegere și memoriei copilului, ci deopotrivă tuturor facultăților lui, dând un rol însemnat și fantaziei creatoare, voinții și activității spontane a elevului. Punând elevul să-și câștige cunoștințele prin munca proprie, dându-i în școală un rol activ, îi facem și vieța școlară mai plăcută și asigurăm și cunoștințelor o valoare practică durabilă. Prin aceasta elevul ajunge dela pasivitatea receptivă de astăzi la activitatea productivă în adevăr folositoare.

Școala activă cere ca munca din școală să nu fie pe de o parte: prelegere, pe de alta ascultare, ci să conste în o colaborare a învățătorului și a elevilor.

Cu aceste principii ale școlii active învățătoria noastră trebuie să se familiarizeze temeinic.

Dr. O. G.

Folclor.

VII.

Niculiț, ficior de Sârb.

Auzită dela *Gheorghe Zdrengha* din Sebeșul.

— Niculiț, ficior de Sârb,	De trii ori cu gălbiori,
Di ce scoți nevasta 'n târg,	De trii ori cu sfânțșori...
Ori ai scos-o de vânzare,	Turcul banii, că i-a dat,
Ori doară de fală mare?	Și nevastă și-a luat,
— N'am scos-o de fală mare,	Și acasă c'or plecat,
Da am scos-o de vânzare,	Trii zile s'or uspătat
Cine îmi va cumpără-o,	Și ei nu s'or întrebat,
De trii ori va cumpăta-o,	Ce neamuri de oameni sânt

Pe acel străin pământ?
Și glasul mi-i mueresc,
Iar cuvântul haiducesc,
Și mi-i fric' că ne-o auzi
Hărâmbașul poterii,
Hărâmbașul hoților,
Voinicul ficiorilor,
Și 'nainte ne-or ieși,
Pe tine te-or prăpădi,
Și pe mine m'or robî.
— Până stă neica 'n picioare,
De nime să n'ai fioare,
Până stă neica la deal,
De nime să n'ai habar.
Atunci ea se 'mbărbătă,
Unde-mi rupe d'a cântă,
Munții mari se legănă,
Apele se tulbură
Frunza din fagi că, pică,
Și hoții mi-o auzeă;
Hărâmbașul hoților,
Voinicul ficiorilor,
Din gură așa ziceă:
— Stați ficiori și ascultați,
Și ocol codrului dați,
Că eu m'aștern drumului,
Ca frunza alunului,
In postul Crăciunului,
C'aia este mândra mea,
Ce-am copilărit cu ea,
In copilăria mea.
Și 'nainte le ieșîă
Și din gură le ziceă:
— Ce vii pe-aicea horind,
Și livezile 'ncurcând,
Ori pe mândra-ți vamă-i da
Ori cu mine ti-i luptă.
— Pe mândruța nu ți-oi da

Că este nevasta mea!
— Atunci Ghiță ce vei vrea,
In luptă să ne luptăm,
O'n săbii să ne tăiem?
— Ba'n luptă că îi mai dreaptă
Nu-i ca sabia spurcată,...
Ei la luptă s'apucară,
Zi de vară până 'nseară...
Ghiță din graiu îi ziceă:
— Mândră, mândruleana mea,
Ian te dă pe lângă lotru,
Și mi-i taie brânișorul,
Că doar el s'o rușină,
Și pe mine m'o lăsă.
Iară ea că se codeă,
Și din gur'așa ziceă:
— Ori și cari îți birui,
Tot un bărbățel 'mi veți fi.
Ghiță-atunci se mâniă,
La pământ pe lotru dă,
Și apoi la drum plecă,
Cătră ea așa ziceă:
— Mândră, mândruleana mea,
Câte clăi de grâu făcui,
Numai una mi-a rămas,
Să-i fac vârf într'acest cias,
Ține vin din mâna mea,
Ori vei bea, ori nu vei bea,
Capul tot ți-l voi tăiă.
Cum ziceă, așa făceă
Și capul că i-l tăiă,
In dăsagi că îl băgă
La soacră-sa se duceă,
Și din gură așa-i ziceă,
— Ține, soacră, carne grasă
Din fii-ta cea frumoasă
Dacă i-o fost mintea proastă.

VIII.

Ghiță Cătănuță.

Auzită dela *Gheorghe Zdrenghea* din Sebeșel.

Pe cel deal, pe cea culmiță,
Merge Ghiță Cătăniță,
Cu a sa dalbă mândruță,
Cu cincizeci de catărei,
Incărcați de gălbinei.
Ghiță din gură zicea:
— Dalbă mândrulița mea,
Pe tin' de când te-am luat,
Nici un lucru nu ți-am dat,
Dară acum' îți voi da,
Și pe tine te-oi rugă,
Să-mi mai cânți un cântecel,
De când eram dănăcel (ficator).
Ea din gură-așa zicea:
— Eu, Ghiță, că ți-aș cântă,
D'am un pustiu de glăscior,

Și sună cam pustior.
Turcul din graiu îi grăia:
— De trii zile vin noi bem,
Și noi nu ne întrebăm,
Ce neam de oameni suntem?
Ea cătră el se 'ntorcea
Și din graiu așa grăia:
— Eu sunt fata Banului
Din țara Ardealului.
Turcul din graiu îi grăia:
Io-s ficatorul Banului
Din țara Ardealului.
Dacă-i, mândro, treab' așa,
Tu ești sorioara mea,
Să-ți dau bani pe cât ți-am dat,
Să mi te duci la bărbat.

Vasile Zdrenghe a.

CRONICĂ.

ȘCOLARE.

Primul congres al învățătorimii române din Bucovina s'a ținut în sărbătorile Rusaliilor la Suceava, având un rezultat moral dintre cele mai satisfăcătoare. A luat parte și referentul secției școlare a «Asociațiunii», d-l *Dr. O. Ghibu*, ținând o conferință despre «Școala primară și viața dela țară».

Al zecelea congres al învățătorilor din România se va ține în zilele de 26—28 Iunie v. a. c. în București. Ar fi de dorit ca la acest congres să ia parte câți mai mulți învățători și dela noi.

Chestiunile ce se vor discuta în congres sunt:

1. Chestiuni de învățământ.

a) Școala primară actuală mai co-răspunde ea față cu reformele sociale și cu cerințele timpului?

b) Învățământul trebuie mărginit numai în cadrul educației generale, adecă cu ținta de a da o dezvoltare instinctelor intelectuale, fizice și morale ale copilului ori trebuie să-l pregătească și pentru educația complexă socială: economică, profesională, civică și națională?

c) Timpul de școlaritate al școlii educative primare și cum trebuie să ocupe pe copil, față cu nevoile actuale ale familiei.

d) Obligativitatea trebuie mărginită numai până la etatea de 14 ani ori și mai departe?

e) Chestiunea pedologiei în raport cu educația colectivă a copiilor.

2. *Chestiuni sociale și de educație națională.*

a) Cum ar trebui organizate școlile de adulți pe lângă școala primară, cazărmi, fabrici, etc. precum și Academii populare, spre a conlucra în mod mai sistematizat asupra educației sociale și naționale a adulților?

b) Ridicarea monumentelor comemorative în toate localitățile istorice din țară contribuiesc ele la dezvoltarea sentimentului patriotic și n'ar fi necesară înființarea unei societăți care să aibă de scop sistematizarea ridicării și conservării lor, precum și de a provoca vizitarea lor cu ocazia congreselor didactice și sărbători naționale?

c) Cari ar fi bazele unirei întregii dascălimi într'o singură societate pe secțiuni sau prin federarea asociațiilor pentru mărirea unor idealuri comune?

3. *Chestiuni referitoare la îmbunătățirea stării actuale a institutorilor.*

Din punct de vedere moral:

a) Cari ar fi mijloacele de îmbogățirea cunoștințelor științifice și perfecționarea profesională a corpului didactic primar?

b) Chestiunea înaintărilor în legătură cu serviciul de control și administrativ și cultural al școlii?

c) Drepturile de eligibilitate ale membrilor corpului didactic primar?

d) Modalitatea organizării unui consiliu general al învățământului și reprezentarea lui în consiliul permanent.

e) Organizarea comisiilor de judecată și asigurarea dreptului de apărare, cu apel și recurs.

4. *Din punct de vedere material.*

a) Sporirea salariului inițial.

b) Egalizarea și ridicarea gradajilor la 20 la sută, înființându-se și gradajia a 5-a la 25 ani.

c) Limitarea timpului de serviciu la maximum 30 ani; contându-se anii de minorat și de concediu.

d) Înființarea institutelor de educație pentru copiii membrilor corpului didactic primar, din fondul taxelor de examene particulare.

e) Plata suplinitorilor, numiți din oficiu, pentru cazuri de boală, din fondul general al ministerului.

Curs de lucru manual. La 30 Iunie c. v. se deschide un curs de lucru manual de 5 săptămâni la Școala normală de învățători din orașul *Câmpulung* (România). Acest curs are mai multe secții precum: lemnărie elementară, cartonaj împletituri de răchită, de papură, paie și sfoară. La acest curs pot lua parte învățătorii, cari vor înainta cerere prin care declară că vor să urmeze cursurile. Învățătorii admiși primesc casa și masa gratuit pentru tot timpul cursurilor precum și drumul pe căile ferate române. Cerețile se fac direct la adresa:

«Administrația Casei Școlaelor — București, strada Lueger, până în ziua de cel mult 15 Iunie a. c. st. v.

Reforma învățământului secundar. Sub acest titlu ziarul «*Românul*» din Arad publică în Nrul 103 a. c. un judicios articol, din care reținem următoarele:

«Credem, că oricare dintre popoarele acestei țări se poate despărți cu mult mai ușor decât noi Românii, de studiul limbilor clasice, de care nu le leagă sufletește nimic sau aproape nimic. Pe când la noi, la Români, această despărțire va fi mai anevoioasă. Dacă ne alăturăm bucuros la planul d-lui ministru Jankovich de a înlocui în liceele statului propunerea limbei eline cu a limbei vorbite de majoritatea populației din ținutul respectiv,

nu ne-am putea împăca tot atât de ușor cu eventuale măsuri, ce ar fi îndreptate contra limbei latine, de elementele căreia simțim că au atâta trebuință toți ceice vor să participe în mod activ la vieța sufletească și culturală a poporului nostru, la desvoltarea, îmbogățirea și înflorirea ei.

Chiar dacă în liceele statului s'ar reduce orele de limbă latină, în ale noastre ar trebui păstrate. Pe lângă îndrumarea unor profesori devotați și pricepuți, tinerele generații ce se succedea în liceele noastre, vor avea prilej în orele de limbă latină nu numai să facă acele folositoare exerciții de memorie și logică, cu ajutorul cărora vor putea să-și însușească simetria formelor gramaticale și sintactice ale limbei latine, ci la tot pasul vor găsi îndemn să facă comparații potrivite între limba latină și între limba noastră românească. Din aceste comparații vor avea un îndoițos folos: își vor însuși mai cu înlesnire cunoștința limbei latine și vor fi în stare să pătrundă mai bine geniul latin al limbei române, vor ajunge să înțeleagă duhul străvechiu latin, care viază în anume forme ale limbei noastre, vor iubi varietatea nuanțelor de înțeles și bogăția de forme, ce cuprinde limba noastră, a cărei afinitate cu limba poporului — împărat le va umplea sufletul de mândrie și îi va îndemna să cultive cu sfințenie frumusețile și comorile sufletești ascunse în cuvintele ei. Studenții români, chiar și cei necesați a cercetă liceele maghiare sau germane, nu ar trebui să uite niciodată adevărul cuprins în cuvintele umanistului Ioan Sturm, care ziceă despre limba latină: «huius lingue honestissima est comparatio, sanctissima exercitatio, quam Deus hospitalem esse voluit, quam late terrarum orbis patet hominibus».

Ținând seamă de faptul, că limba

latină a fost secolii de rândul nu numai limba învățământului în patria noastră, ci și a administrației și legislației, probabil că nici ceice pregătesc reforma învățământului secundar nu se vor gândi la o stingherire prea mare a învățământului limbei latine în liceele statului. Experiențele făcute în alte țări încă îi vor îndemna să nu dea utilitarismului teren prea vast în paguba clasicismului. În «Convorbiri literare» cetim, că profesorul francez Aug. Cartault a scris acum de curând, o puternică critică a sistemului de învățământ secundar impus în Franța prin legea din 1902. «Această lege, inspirată de principii utilitare, a fost o pagubă pentru Franța, pentrucă a înlocuit învățământul umanităților cu acela al unor specialități... În loc de o cultură generală, bine ordonată, candidații la bacalaureat ajung azi cu o memorie foarte încărcată, dar fără simț critic, fără gustul, măsura și avântul superior pe care-l dă sufletelor cultura clasică... În loc de o unitate armonioasă se creiază acum în suflete o juxtapozițiune de specialități. Menirea învățământului secundar este însă cu totul alta: el trebuie să dea tinerilor o cultură generală bine rânduită, căci fără această bază, care e cea mai grea de dat, nu se poate spera într'un bun învățământ superior. Cele trei limbi clasice, elina, latina și franceza, reprezintă trei momente strâns legate între ele din evoluția unei culturi unitare: nu poate cineva să stăpânească cea din urmă fără a cunoaște cele cari au precedat-o. Continua și atenta aplicare a sintaxei, temele și versiunile, sunt un mijloc bine potrivit de a da copiilor simțământul valorii cuvintelor, de a le deșteptă spiritul de probitate intelectuală și de precizie, astfel că, precum spuneă însuși Henri Poincaré, limbile clasice sunt școala